

Sadik Idrizi Aljabak

GORA
DALEKA
I SAMA

Sadik Idrizi Aljabak

Gora, daleka i sama

(Granica - zid)

Dragaš, 2004.

Sadik Idrizi Aljabak
Gora, daleka i sama

Recenzent
Alija Džogović

Izdavač
ALEM, Prizren

Za izdavača
Mustafa Balje

Štampa
Goragraf

Tiraž
1000 primjeraka

Postoji legenda o Gori koja je nastala u vrijeme kada se među ljudima veoma malo ili se uopšte nije koristila pisana riječ. Ja sam je više puta čuo, ali samo jednom zapisao. Bilo je to pri kraju osamdesetih godina prošloga vijeka dok još nisam bio dovoljno svjestan planova koji su nam pripremani. U svojoj naivnosti mogli smo povjerovati i lažima koje su svakodnevno lansirali o našem porijeklu i korijenima. Moj prijatelj, Mesud , me je upozoravao da dobro promislim, jer neke stvari ne slute na dobro i mogu nas skupo koštati. Bilo je to vrijeme kada su pored nas prolazili neki tipovi koji će kasnije zaigrati crno kolo. Bilo je vrijeme u kojem je komunizam bio na izdisaju, vrijeme u kojem su padale stare vrijednosti, dok se nove nisu mogle izboriti za svoje mjesto. Bilo je vrijeme rušenja Berlinskog zida i kosovske autonomije. Bio je raskol.

Legendu o Gori sam čuo u ranoj mladosti dok još nisam putovao predjelima sna. Čuo sam je od komšije Mehmeda Mućina koji je znao bezbroj priča iz "turskoga vremena", mada mi se i onda činilo da ova priča nema ničeg zajedničkog sa tim vremenom, jer je mnogo starija od njega.

Mehmed Mućin je najbolje u cijelom kraju pričao o Jusufu i Džemilji i Ilinki divojki, pričao je o Bećir-Kapetanu i drugim našim junacima. Toliko je bio ubjedljiv da ste mogli pomisliti da je bio učesnik u svakom događaju o kojem je govorio.

Legenda koju sam čuo od Mehmeda i koju sam mnogo godina kasnije zapisao, glasila je :

"Kada je Bog stvarao svijet, Gori je zapalo najgore mjesto – među brdima i planinama gdje zima traje i po šest mjeseci. Zbog toga je Gora bila tužna i utučena. Bog je vide tako zamišljenju, pa joj reče :

- Šta ti je, što si nevesela ?

Gora, sva uplakana, odgovori :

- Kako da budem vesela kad sam sama na kraju svijeta i kad me ovakvu niko neće.

Bogu bi žao, pa joj obeća :

- Ne budi tužna, poslaću ti žitelje koji će ti se radovati kao što se nikome na svijetu ne raduju. Biće tužni i veseli zbog tebe. Tužni, kad te budu ostavljali, a veseli kad ti se budu vraćali.

Tako i bi. Goru naseliše ljudi koji joj se vjekovima raduju i plaču za njom kao niko na ovome svijetu."

I ova knjiga je priča o Gori i njenom usudu. Zapravo, ovo je samo manji dio priče u fragmentima. Mnogo veći dio nalazi se skriven u dušama naših ljudi razasutih od Anadolije do Skandinavije i Kanade. Svaka njihova priča je nova knjiga o Gori.

JUSUF I DŽEMILJA

Poslije rata na Kosovu, kada je granica prema Albaniji postala "meka", poželio sam da odem do Šišteeca, najvećeg sela u albanskom dijelu Gore. Namjera mi je bila da obiđem pjesmom opjevana "šišteječka grobišta" i pronađem mezar čuvene Džemilje. Čuo sam da je mezar obilježen nišanom i da je na njemu samo godina njenog preseljenja – 1936. Bio sam iznenađen siromaštvom i bijedom koja vlada u tom kraju, ali i brigom koju imaju prema mezarju. Vidio sam pristojno ograđena "grobišta" i dobro očuvane stare nišane (izglavnike, klanike). Jedan od njih je bio Džemiljin. Jusufovog nišana nisam pronašao ni u Kruševu u kojem je bio rođen, mada sam od starijih ljudi u selu pokušavao da saznam nešto više o njemu. Niko nije znao gdje je Jusuf završio. Mnogi su govorili da je život okončao daleko, u pustarama Anadolije.

Jusuf i Džemilja su rođeni sredinom XIX vijeka u Kruševu. U njihovim životima sve je bilo normalno i sve bi ostalo izvan pjesme da se u njihov brak nije umiješala Jusufova majka. U njeno poimanje života se nikako nije uklapalo ponašanje mlade i prelijepe Džemilje. Džemilja, koja je bila "nišan vo Gora", je mimo svih običaja u selu prečesto izlazila na kapiju dok je Jusuf odlazio na pazar, u Prizren. Svekrva joj je to uzela za neoprostiv grijeh.

Jednoga dana majka pozva Jusufa u svoju odaju i zamoli ga da ostavi ("turi") Džemilju :

- Ona neje za tebe. Ti nosiš golemo ime,
ti si hadžija.

- Ama, majko, ja ne i viđim mahana.

- Ti ništo i ne viđiš, ti si ćorav. Džemilja nema mesto vo kuća naša.

Jusuf je u životu mogao uraditi sve, ali nije mogao da ne posluša majku. U jednom trenutku krize prihvata majčin savjet i ostavlja Džemilju. Ubrzo uviđa grešku, ali ispravke u ovakvim slučajevima su rijetke i, gotovo, nemoguće.

*Da lji ste čulje razbralje
šo bilo čudo goljemo
vo tija selo Kruševo?
Se beret hodže, hadžije
i Demiljina akraba,
Džemilja će ga turaje.*

Iz inata ili, možda, iz srdžbe, Džemilja se ubrzo preudaje, sada u susjedni Šišteec. Jusuf, koji se još nije pribrao od posljedica svoga postupka, bio je potpuno izgubljen i slomljen. Prestao je odlaziti “na pazar”, a sa majkom je sve manje razgovarao. U čaršiju nije silazio mjesecima. U džamiju je išao samo za džumu, dok je sve ostale namaze obavljao kod kuće. Mnogo puta bi zastao u namazu i nije znao na kojem je rekjatu. Često se pitao da li mu je namaz valjan, jer dok ga obavlja “otputuje” pa mu treba vremena da se pribere i povrati. Mada je bio iskren vjernik, sve je više dolazio u kušnju i pitao se da li je to što mu se dešava normalno i da li je još u vjeri. Čak je tražio savjete i od čuvenog imama iz Restelice, od kojeg je dobio ohrabrenje, jer mu je ovaj poručio :

- Proći će to, ti si do sada bio primjer ostalima. Alah nas stavlja na iskušenje da bi vidio koliko smo jaki u teškim situacijama.

To mu nije mnogo pomoglo, jer je i dalje ostao u bunilu.

Džemiljina druga svadba bila je mimo svih običaja . To i nije bila obična svadba, nego nešto što se dogodi jednom u sto godina. Do tada su se u Gori raspuštenice uvijek udavale i odlazile u novu kuću oko ponoći, da ih niko ne vidi i ne čuje. Nekoliko žena, mahom tetke, bi je otpratile do novog doma. Selo bi o tome saznalo mnogo kasnije i ta se vijest prenosila šapatom.

U svatove po Džemilju se digao cijeli Šišteec. Svi na konjima i sa puškama. I muzika je bila bučna i neobična – “dve ralje svirlje i tupani” (četiri goča i četiri zurle).

Kruševo, koje je kao u kazanu i gotovo ispod zemlje, ječi od muzike i pucnjave. Beskrajna kolona svatova spušta se preko Mlake i Bele zemne. Preko drvenog mosta ulaze u centar sela. Tu se stvorila gužva kakvu selo do tada nikada nije vidjelo.

U Jusufovoj kući je tiho kao da se čuva dženaza. On se, slomljen od bola, zatvara u svoju odaju da ne čuje svu tu jeku i ne vidi svatove svoje bivše žene. Pokušava da bude jak, da pobijedi samoga sebe, ali nikako ne može da odoli svom nagonu. Na kraju donosi odluku da krene i pridruži se onima koji će ispraćati Džemilju. Sestru zamoli da mu osedla konja Doriju. Sestra Raza prepoznaje njegovu namjeru i moli ga da ne čini ludost i ne bruka sebe i cijelu familiju:

- Brate, nemoj da ni se smije Gora!
- Nemoj ti da se mešaš vo muške rabote,
osedlaj konja i ništo ne zbori.

Sestra, na koju Jusuf nikada u životu nije podigao glas, bez riječi poslušala brata. Jusuf kreće za svatovima i sustiže ih na izlazu iz sela, više Pirove njive.

Blizu šišteječkog groblja dogodila se velika drama, kada je Jusuf smogao snage da zaustavi Džemiljine svatove. Zatražio je da mu dozvole da još jednom vidi Džemilju, da je daruje i zamoli da mu halali grešku. Od nje je zatražio da podigne duvak, kako bi je darovao dukatima koji su bili njoj kupljeni i koji drugoj ne priliče.

*”Ej, mori, bela Džemiljo,
podigni duak ot čelo,
još jen put da se viđime,
ja da ti dajem daroji
i halaf da se učinime,
eto ti nosim, džanam, amanet,
amanet – kapa so dukati,
zemi i džerdan nareden,
za druga ovja ne ljiči.”*
*“ Oj, more, Jusuf-hadžija,
ne digam duak ot čelo,
ot tebe imam havalje.”*
*Zamalje Jusuf, premalje,
na šišteječke grobišta.*

Samo veliki ljudi, a Jusuf-hadžija je bio takav, mogu da urade nešto slično, da zaustave tuđe naoružane svatove. Među svatovima je, vjerovatno, bio neko ko je u Jusufovom bolu prepoznao sebe i nije dozvolio da se dogodi tragedija.

Ipak, kod šišteječkog groblja dogodilo se nešto što je moralo ući u pjesmu. Dogodilo se nešto što je jače i od smrti. Uvrijeđena Džemilja odbija Jusufovu molbu govoreći: “Ne digam duak ot čelo, ot tebe imam havalje.” Jusuf gubi svijest i pada ispod šišteječkih ornica, sada potpuno slomljen kao čovjek i bez snage da bilo šta preduzme u životu. Napušta svoju majku i dom, napušta svoju Goru i odlazi u Tursku. Odlazi u daleke pustare Anadolije. Tamo je, kažu, završio svoj nesretni život.

Mnogo godina kasnije je neki čobanin, koji je svoje stado tokom zime čuvao u Turskoj, pričao kako je sreo Jusufa kao sijedog starca. Čobanin je negdje tamo pjevao pjesmu o Jusufu i Džemilji a ovaj to čuo i zamolio ga da još jednom otpjeva pjesmu. Dok je čobanin pjevao, starac je plakao kao dijete. Iz džepa je izvadio dukat i rekao: “Uzmi, ovo je pjesma o meni, ovo

je moja pjesma.” Čobanin je u čudu otišao za svojim stadom, a Jusuf nestao kao priviđenje. Preselio se u pjesmu.

U gornjem dijelu šišteječkog groblja nalazi se teće. Svake večeri tamo neko zapali svijeću. Po noći se niko ne približava, jer kažu da se tu svake noći sastaju Jusuf i Džemilja. Kažu da će tako biti do Kijametskog dana.

PERSIJSKI ĆILIM

Rahmetli nana mi je pričala da joj je svekar Idriz u mladosti radio u Bugarskoj, u gradu Vrbnici. (Pokušavao sam da na geografskoj karti pronađem ime tog mjesta, ali uzalud. Ili je ovo mjesto malo pa ga nema na karti, ili mu je u doba komunizma ime promijenjeno.) Bio je ortak sa izvjesnim Muratom iz Rapče. Držali su malu radnju u kojoj su prodavali bozu i salep. Jedan od njih je pravio robu, a drugi sa đugumima išao od sokaka do sokaka i nudio svoje proizvode. Jednom godišnje, negdje u proljeće, dolazili su kući i ostajali po dvije-tri nedjelje.

Tih dana bi kuća oživjela, djeca bi bila vesela, jer im je došao babo o kojem im je nana pričala tokom cijele godine.

Kad se vraćao nazad, ustajao je rano, mnogo prije sunca. Sabah-namaz je klanjao na putu ka Brodu, pošto bi najprije uzeo abdest na česmi kod Šikovog korita. Sa Muratom se sastajao na prevoju iznad Brodske planine, odakle su zajedno nastavljali put do Tetova i, dalje, do Bugarske.

Jedne godine je babo Idriz iz Bugarske donio persijski ćilim. Svi su se u selu čudili njegovoj ljepoti, ali su se još više čudili kako ga je mogao nositi na leđima preko planine. Umro je na početku XX vijeka, 1901. ili 1902. godine, od neke zarazne bolesti, vjerovatno od kolere ili velikih boginja. Te godine u selu je bilo i po nekoliko dženaza na dan. Mnogi su pokopani u baščama, jer nije bilo sposobnih ljudi da ih nose do mezarja. Čak su i žene, što nije u našoj islamskoj tradiciji, vršile zakop umrlih.

I djed Omer je išao u Bugarsku sve do 1912. godine kada se jedva izvukao i stigao do sela. Poslije te godine desio se lom u dušama mnogih naših ljudi. Nastupaju teške godine gladi, bijede, nasilja. Mnogi su stradali od raznih vojski, drugi od pljačkaša (haramija), većina krenula na put u daleku Tursku. Sela su gotovo opustjela. U korov su zarasle kaldrme u mnogim avlijama.

Djed Omer je samo u toku jedne zime osamnaest puta išao preko planine do Tetova ne bi li donio nešto žita. Samo je tri puta uspio da na leđima prebaci koju oku. Više puta su ih kod Šutmanskog jezera presretale haramije i oduzimale sve. Čak su im i odjeću skidale.

Na dvije sedmice prije Đurđevdana, u proljeće 1919. godine, grupa haramija iz Ljume napala je kuću Abidina Čaje iz Kruševa. U odbrani kuće i stoke poginuli su Esat i Alija, Abidinovi sinovi. Obojica su bili mladi – jedan je bio tek oženjen, a drugi je imao vjerenicu. Abidinov sin Hasan, koji je bio kačak, iz susjedne je kuće pobio nekoliko haramija. Hasanova ćerka Fatma je bila beba od godinu dana i kolijevka u kojoj je ležala pogođena je metkom, ali je ona ostala nepovrijeđena. Doživjela je duboku starost. Danas je najstarija žena u selu.

Sve što je bilo vrijedno u kući - pokućstvo, posteljina i nakit - prodato je u zamjenu za žito. Nana je dala cjelokupni nakit koji je dobila kao poklon od rodbine. Na red je došao i persijski ćilim, uspomena na babo- Idriza, nešto što je u kući imalo posebno mjesto i čija se vrijednost mjerila sa rijetkim musafima čuvanim u musandri.

Bugarska vojska je tokom Prvog svjetskog rata uspostavila granicu na prevoju ispod Vrace. Tu je za kratko vrijeme napravljena i karaula. Toga dana, kada je djed Omer ponio da proda ćilim, sa njim je bila povećća grupa seljana. Svi su imali ponešto za prodaju ili razmjenu. Bilo je rano proljeće i snijeg se prošarao planinom. U odlasku su nekako izbjegli bugarsku patrolu i stigli do Tetova bez većih problema. Prodali su robu i dobili po dvadeset oka žita. Djedu su za ćilim ponudili petnaest oka, ali ga on nije htio dati, tražio je dvadeset. Ostala petorica su mu ponudili po oku svoga žita, ne bi li prije mraka prešli planinski prevoj, ali djed nije na to pristao. Sa ćilimom na leđima krenuo je nazad.

Na povratku u selo, presrela ih je bugarska patrola i sve strpala u karaulu. Jednom vojniku se svidio ćilim, pa im je za njega ponudio slobodu. Djed nije prihvatio ponudu, što je naljutilo vojnike. Onda su sve sproveli i strpali u neki magacin za duvan na periferiji Tetova. Tu su ih zadržali šest dana, a potom pustili da se vrate natrag. U selu su vjerovali da su ubijeni i već su ih prežalili.

Negdje u planini iznad Restelice, kod Mavre, grupa haramija je iz zasjede na njih otvorila vatru. Ubijeni su Zenun Abazov i Ibrahim Žagulj. Dvojica su bila ranjena. Ostala dvojica, od kojih je jedan bio djed Omer, su ranjene na ćilimu jedva dovukli u selo. Tada je djed Omer shvatio da mu ćilim ne donosi neku sreću.

Svake godine početkom juna mladi izlaze u planinu. Šetaju se i beru cvijeće. Na Mavri, pored česme, su dva mezara. Jedan je obilježen nišanom.

Na njemu je ime Ibrahima Žagulja. Ispod imena stoji da hajret podiže njegova sestra. Ovo nije jedini hajret u našem kraju koji podižu sestre. Izgleda da su sestrina ljubav i bol beskrajni.

Jul 2002. U selu je opet svadba, gotovo kao nekada. Prilazi mi Harun, kojeg znam iz najranije mladosti i čija porodica više od četrdeset godina živi u Turskoj. Sa njim je još jedan čovjek sa kamerom, meni nepoznat. Harun mi kaže da je nepoznati unuk Ibrahima Žagulja i da ne zna naš jezik. Kaže da je došao da obiđe mezar svoga djeda i ostatke kuće njegovih predaka.

“Vi ne znate kako je nama tamo, koliko često sanjamo ova brda i izvore”, kaže Harun. A Žaguljin unuk sa kamerom ulazi u sokak gdje je nekad bila kuća njegovog baba, koju su danas prekrili korov i paučina.

SENKA

Rahmetli nana, koja je doživjela duboku starost i preselila u 107. godini života, bila je prava enciklopedija. Često nam je govorila : “Tražićete vi mene, ali će biti kasno.“ Danas, dvadeset godina kasnije, shvatam svu iskrenost i dubinu njenih riječi i vidim šta smo sve propustili. Kadgod nešto pišem iz naše bliže ili dalje prošlosti, javlja se slika rahmetli nane i njene sobe sa starim sahatom, koji je vrijeme mjerio *a la turka*, i knjigama na musandri. Uvijek je vidim u velikoj fotelji od pletenog pruća, ili u uglu sobe okrenutoj kibletu kako obavlja namaz. Do kraja života je bila pedantna i čista, bila je savršenstvo vjere i sve do danas ostala nam je uzor.

Ona je nas djecu, njene unuke, učila vjeri ali i govorila da znamo ko smo i gdje se nalaze naši najbliži, jer joj se nakon 1912. godine gotovo cijela familija iselila u Tursku – dvije sestre (brata nije imala), amidža Muso, amidžići, daidže i mnogi drugi. Ipak, najviše je govorila o svojim daidžama. Imala ih je četvoricu i svi su do propasti Turske živjeli u Prištini i Skoplju. Neki od njih su bili visoki oficiri u turskoj vojsci. Uvijek je bila ponosna na njih i na njihov položaj. Govorila je da su bii zengil i da je kao djevojčica od deset ili jedanaest godina bila “na gosti” kod njih u Prištini. Hvalila se kako su daidže još u ono vrijeme imali hamamdžike sa tekućom vodom. Pričala nam je kako se od Prištine do Ferizovića vozila “pampurom” (vozom). Tada je upoznala svoju vršnjakinju i najmlađu kćer daidže-Ishaka, koju su svi od milja zvali Senka.

Kasnije, tokom balkanskih ratova, gotovo je izgubila svaki trag svojim daidžama. Jedino je čula da je Ishak poginuo u bici kod Čanakala u rano proljeće 1916. godine. U toj bici je izginulo mnogo naših ljudi braneći Tursku kojoj je prijetila opasnost potpunog nestajanja. Neki su ostali na Galipolju i o njima svjedoče nebrojeni nišani. Po gorskim selima ostale su udovice, godinama čekajući svoje mlade muževe. Mnoge su majke-kukavice do kraja života bile u nadi da će im se sinovi vratiti. Skoro se niko nije vratio.

Zli Potok je prije Prvog svjetskog rata bio jedno od najvećih sela u Gori. Prema jednom popisu iz 1913. godine selo je imalo 914 stanovnika, da bi na popisu od 1921. godine bilo samo 264 žitelja. Priča se da je poslije bitke kod Čanakala u selu ostalo više od 70 udovica.

U proljeće 2003. godine grupa mladih ljudi iz Gore, mahom iz Zli Potoka, posjetila je mezarluke kod Galipolja i Čanakala. Nakon devedeset godina otišli su da se poklone sjenima palih šehida.

Rahmetli nana je saznala da su u to vrijeme Senki izgubili svaki trag. Poslije očeve smrti braća su je, kako bi se prehranila, ostavili da služi kod neke imućnije porodice. U novom domu joj je bilo dobro i prihvatili su je kao svoje dijete. Iz kuće u kojoj je bila služavka udala se negdje na jug Turske, u neki mali gradić na granici prema Siriji. U godinama koje su dolazile gotovo je bila zaboravljena.

Nana je često pominjala Senku i svakoga ko je dolazio iz Turske pitala da je slučajno nisu pronašli. Bila je ljuta na Senkinu braću, jer je smatrala da su zaboravili na sestru, ili možda izgubili nadu da još postoji.

Mene je 1974. godine poslala u Eskişehir da braću podsjetim da su imali sestru i da ih zamolim da je potraže i nađu ako je još živa. (Nani se sve činilo da su braća bezosjećajna i da su zbog zauzetosti u borbi za opstanak zaboravili na sestru.)

U jedno toplo junsko predvečerje stigao sam u Eskişehir koji je zaista divan grad. Pronašao sam rodbinu, ali je najveći problem bio moje nepoznavanje turskog jezika. Stariji članovi porodice su negdje na ivici pamćenja zadržali poneku našu riječ, ali to nije bilo dovoljno za normalno komuniciranje. Ponekad je moj engleski bio jedini način opštenja. Ipak sam shvatio da su i oni svih proteklih decenija činili sve kako bi pronašli sestru, ali je njihov trud ostajao bez uspjeha.

Iduće godine Senka se iznenada pojavila i pronašla svoju braću. Svi su se čudili i bilo im je milo. Kada je to čula rahmetli nana, svima nam je davala poklone kao za Bajram. Bila je presrećna i ubjeđena da je njeno insistiranje dalo rezultata. Govorila je : “Eto, vidite da je Senka živa.”

A Senka je pričala da je njen muž obilazio gradove širom Turske i duž obale Crnog mora i raspitivao se o njenoj rodbini. To su radila i njena djeca koja su se osjećala kao drvo bez korjena.. Majka ih je thešila i govorila da ima rodbinu i da nije Jermenka, kako ju je ponekad nazivao muž, kome je bilo krivo što njegova žena nema nikoga. Sada, u dubokoj starosti pronašla je dio svoje familije, jer mnogi više nisu bili živi. Uporno je ponavljala da je zapamtila ime oca – Ishak i ime sestre – Rahima, što je bilo ime moje nane koju je u ranoj mladosti srela u Prištini.

Samo u toku dva dana 1917. godine iz Kruševa je put Turske krenulo sedamdeset porodica. Selo je gotovo opustjelo. Komšija Hazir mi je pričao da je kao dijete od desetak godina ispraćao muhadžire do Stratorja. Tu je zadnji put u životu vidio sestru, koja se tek udala i čija se nova porodica odlučila za “madžir”. Sestrina pisma je do kraja života čuvao kao hamajlije. Umro je u dubokoj starosti ne dočekavši susret sa sestrom.

Jalikej je selo na obali Crnog mora u kome je Senka sa porodicom živjela prvih nekoliko godina po preseljenju u Tursku.. U to selo se nakon balkanskih ratova i tokom Prvog svjetskog rata doselilo mnogo naših ljudi, najviše iz Kruševa, Šišteeca i Restelice. Iz Jalikeja je u rat otišao i njen babo, Ishak, koji se nikada nije vratio. Senka je zapamtila more i malu džmiju u centru sela čija je slika pratila svih proteklih decenija. U njenoj glavi je sve bilo u fragmentima.

Pošto je pronašla familiju, Senku su jednoga dana doveli u Jalikej. Cijelo selo je bilo na okupu ispred seoske džamije. Kada je izišla iz auta, Senka je samo zaplakala i rekla : “Ovu je džamiju pravio i moj babo.”

Posljednji muhadžirski talas prema Turskoj dogodio se u periodu od 1956. do 1961. godine, u vrijeme Rankovića. Te godine je iz Kruševa protjerana čuvena porodica Eštrefa Gazija, sina Mula Arifa, sa više od 25 članova. Kratko vrijeme su boravili u Tetovu, a onda krenuli prema Turskoj. Stigli su u Jalikej, selo u kojem se prije više godina doselio njihov brat Emin.

Mnogobrojni članovi ove porodice i danas žive u ovom selu, mada su se neki preselili u Istambul. Veoma rijetko posjete svoj stari kraj, u kojem im je ostao dio rodbine.

“Moj babo ima više od osamdeset godina. Pola života je proveo u Gori, a pola u Turskoj. Tamo je samo čovjek-biljka, dok je sve što je volio ostalo ovdje”, priča nam najmlađa ćerka Ibrahima Gazije, koju je otac poslao da umjesto njega posjeti stari kraj. “Kazao mi je koje česme da obidem, koje njive i livade. Kada je babo zadnji put posjetio Goru, nije vidio svoga drugara sa planine, Veliju, pa mi je rekao da mu napravim nekoliko fotografija na kojima je on u našoj nošnji, starinskoj. U našoj kući se ne vodi

drugi muhabet, osim o Gori. I svaki put babo zaplače. Dok je bio mlađi, mogao se i suzdržati, ali sada nikako ne prestaje. Od njega ne možemo pustiti neku našu pjesmu na kaseti.”

Prije nekoliko dana stigla je vijest da je Ibrahim preselio. Ležao je mjesecima bolestan u staroj kući na obali Crnog mora u kojoj su se doselili prije više od četrdeset godina. Posljednje riječi koje je izgovorio bile su :” Možda ću se na Onome svijetu vratiti u svoju Goru, daleku i samu. A ako tamo nema Gore, bolje je i da ne umrem”.

A daleko u Gori, moja se nana sve više naginjala prema zemlji, ali se i dalje pet puta na dan okretala kibli. Bližila se stotoj. Te godine joj se rodila još jedna praunuka. Dali su joj ime Senka. Ko je mogao da nani ne ispuni želju.

JAVORI

Sredinom septembra 1912. godine u Goru ulazi srpska vojska. Najveći otpor vojsci su pružili mještani sela Vranište potpomognuti Ljumjanima. I u srpskim vojnim izvještajima stoji da su *”kod Vraništa besno navaljivali Ljumljani, Maćani i meštani Vraništa, ali su ih uvećane srpske trupe zaustavljale”*.

Preplašeni ljudi očekuju šta će donijeti svaki novi dan, jer su čuli da vojska po selima ubija viđenije ljude kako bi se ostali zaplašili. Najveći masakri dogodili su se u albanskom selu Topoljanu gdje je ubijeno više desetina civila. I u gorskom dijelu se, takođe, dogodilo nekoliko strašnih zločina. U Kruševu je ubijeno devet članova porodice Mula Arifa, među kojima je bilo i djece. U Brodu je ubijeno više viđenijih ljudi na koje podsjećaju mezarluci na mjestu Zdražejec. U Globočici je ubijen seoski imam Kahriman o čijoj se moralnoj čvrstini i danas govori. Ipak, najveći zločin u Gori dogodio se u Restelici.

Na izlazu iz sela, na putu prema Zli Potoku, nalazi se nekoliko mezara. Ovo mjesto narod naziva Javori. Tu je septembra 1913. godine izvršen veliki zločin nad nedužnim ljudima.

Vojska je od seoskih prvaka Rušita Čauša i Husena Rušće zatražila imena petnaestorice ljudi za likvidaciju. U suprotnom oni će biti prve žrtve, a potom i cijelo selo. U Husenovoj kući se vodio tajni razgovor ove dvojice seoskih prvaka koji je, sakriven na tavanu, slušao dječak Mevljan Turan. On je kasnije postao seoski imam, a ono što je čuo prenio svojoj ženi Džemilji koja je ovjekovječila taj razgovor.

- *Što da činime, ako ne odredime ljudi, celo selo će nosime na šija – rekao je Rušit.*

- *Ne znam što da rabotame. Kako da raželame nekuje deca, kako da nosime na duša jetimi – rekao je Husen.*

- *Ne znam što je najhubvo da spasime selo. Ja ovja ne možem da izdržim – progovorio je Rušit.*

- *Ja nikogo ne odredujem, pa što saka neka bide – zaključio je Husen.*

Ljudi su pozvani sa njiva i dovedeni u čaršiju i ne sluteći šta ih čeka. Tu su im srpski vojnici vezali ruke i povelili prema Javorima gdje su ih strijeljali bez ikakvog razloga i krivice. Strijeljani su slučajno izabrani ljudi, samo da se ostali zaplaše i da znaju šta ih ubuduće može zadesiti u svakom trenutku.

Strijeljano je trinaestoro mještana, ali su nam poznata samo neka imena: Muhamed i Alija Aljabak, Rahman Ese, Mustafa Bajro, Maksut Šiko. Ragip Ese je uspio da pobjegne i sačuva glavu.

Mula Vejselj je bio ranjen i zatražio je vodu. Čuo ga je srpski vojnik, vratio se, zamahnuo sabljom i odsjekao mu nos i oči. Doživio je duboku starost i sa štapom u ruci pet puta na dan išao od kuće do seoske džamije. Bio je mujezin. Bio je i ljudska nakaza i opomene jednog strašnog zločina.

Sredinom avgusta 2003. godine bio sam u Žirovnici, selu u Zapadnoj Makedoniji koje je priljubljeno uz visoki Korab. Veliko i lijepo uređeno muslimansko selo. Oko šadrvana seoske džamije, jedne od tri koliko ih je u selu, razgovaramo sa džematlijama o vremenu sadašnjem i vremenu prošlom. Jedan stari džematlija, sa fesom, priča nam da je u ranoj mladosti, u doba Kraljevine, radio kao zidar po gorskim selima, naročito u Restelici. Od ljudi koje je zapamtio prvo pominje Mula Vejselja koji se, kaže, onako slijep pet puta na dan peo na minare i učio ezan. “Do kraja života ću nositi sliku tog čovjeka”, završava stari amidža sa fesom iz Žirovnice.

Prva je na mjesto zločina stigla Alijina majka, Ajša. Sa Kur'anom u rukama, na krilo uzima sina i brata i uči im Jasin. Svi su se u selu čudili i godinama govorili o njenoj hrabrosti i snazi.

Svi su ukopani na mjestu koje se dotad zvalo Bupalina rupa. Idućeg proljeća, Adem Aljabak je na mjestu gdje je pala šehidska krv posadio javorove. Danas su to ogromna stabla koja su obilježje i opomena. Ime Javori za Restelicu ima posebnu vrijednost i simboliku. To nije samo toponim, već i nišan da se za vatan platilo životima mladih ljudi.

U blizini Javora je česma i Begzadin grob. Begzada je, drugom prilikom, izgubila šest sinova i muža. Dolazila je svakoga dana da obiđe mezare i oplakuje najmilije. Jednoga dana je i sama prepukla od bola i ostala gore, na putu prema Javorima.

Svakoga proljeća sa vrha javora oglasi se kukavica. Jedan cijeli vijek dolaze crne ptice i rugaju se našoj sudbini od koje ne možemo nikud pobjeći.

I naš pjesnik, čiji su korijeni u Restelici, jednom je zapisao :

*Putniče, umorni namjerniče,
kada iznad našeg topraka dunjalučkog,
preko Begzadinog groba,
Barbulom hodaš,
sjeti se, da ne zaboraviš mjesto
i da zemlju Božiju gaziš,
zemlju umornih ratara
na kojoj uvijek hair niče.
Putniče umorni,
što često zaboraviš pute,
sjeti se i nas,
fatihu prouči koju
da i tebe sunce jednom ogrije.*

KARCULA PEHLIVAN

Karcula je bio veliki pehlivan iz Kruševa.

I danas u cijelom našem kraju živi legenda o njemu i junaštvu njegovom. Majke još svojoj djeci tepaju : “Ka će porasteš, da mi bideš ka’ Karcula”. Pravo ime mu je bilo Emin, ali ga svi znaju i pamte po nadimku koji je dobio u ranoj mladosti.

A u njegovo vrijeme, pred kraj XIX vijeka, svako je selo imalo svoga pehlivana. Narod još pamti i pominje Džapuna iz Pakiše, Bećira iz Radeše i Burča iz Restelice. Mjesecima prije borbe selo je pripremalo i hranilo svoga pehlivana, jer je on bio njihov ponos i dika.

U nekim selima pravila se zajednička svadba i tada su pozivani pehlivani iz svih krajeva Carevine – iz Stambola, Skoplja, Tetova, Prizrena. U Restelici je pravljena zajednička svadba svake godine 23. avgusta. Toga dana je u selu sklapano i po šezdeset novih brakova.

Cijelo selo je bilo na nogama. Osim čobana, koji su bili u planini, svi su bili zauzeti oko svadbe. Za taj dan se u selu zakolje na desetine grla sitne i krupne stoke. Na čestitanje dolaze prijatelji i rodbina iz svih okolnih sela. Osim borbe pehlivana, organizuju se i konjske trke. Učestvuju konji iz cijele

nahije, čak i iz Ljume. Pobjednik kao nagradu dobija vola. Najveće selo u Gori se mora pokazati. Sve mora biti savršeno.

Karcula se uoči svake borbe nedjeljama pripremao i ustajao rano. Pošto bi klanjao sabah, odlazio bi pored rijeke i satima se hrvao sa vrbama. Mnogi su u selu govorili da je “skrenuo”, da “ošof po tupani”.

Teško mu je pala poruka koju je dobio od čuvenog pehlivana iz Restelice Omera, zvanog Burčo:

- Svakoga dana pojedem po jednog brava, a tebe ću pojesti kao jagnje.

Karcula je samo ćutao i spremao se za borbu. I selo je ćutalo i spremalo se za taj dan. A taj dan je brzo došao. (Svi dani brzo dolaze, samo se nama čini da nije tako.) Sve što je moglo da hoda, izišlo je na ledinu ispod sela. I mlado i staro. Žene u bijelim šamijama gledale su iz daljine, a muškarci se nagurali do samih pehlivana. Borba je počela.

Pehlivani u kožnim čakširama, “k'spetima”, maslom premazani klize iz ruku kao jegulje. Bježe jedan od drugog, mjerkaju se. Burčo, kao vo uhranjen, sav se trese. Ko zna koliko je samo jagnjadi pojeo protekle zime i proljeća.

Karcula je tokom borbe razmišljao samo o jednoj stvari - ako pobijedi biće “baš” u cijeloj Gori. I drugo, do bola ga je pekla poruka koja je stigla od Burča. Bio je ljut i uvrijeđen. To mu je davalo poseban motiv i snagu.

I publika se podijelila. U jednom trenutku je izbila tuča u gledalištu. Utrčali su čauši, hodže i stariji ljudi te nekako smirili zagrijanu masu.

Bilo je vrijeme pred kosu, vrijeme kad stižu prve trešnje. Bio je vakat koji može da izmami i pokrene. Bili su dani svadbi koji liče na rosu. Bili su dani koji počinju od podneva i traju i pamte se do kraja života.

Borba je trajala gotovo dva sahata. Pehlivani su se topili na suncu, publika se drala bez prestanka. U jednom trenutku je Karcula, stari iskusni mejdandžija, kleknuo na koljeno, poduhvatio i na rame podigao debelog Burču. Bila je to pobjeda i radost jednih. Bila je nevjerica i tuga drugih. Kao u svim borbama, kao u cijelom ljudskom životu - koji je samo pobjeda i poraz. Mjesecima se o tome govorilo, do neke nove borbe i pobjede. A Karcula ih je nizio. Postao je nadaleko čuven.

Kasnije su ga pozvali a on prihvatio da ode u daleki Stambol. Postao je najveći pehlivan u cijeloj ondašnjoj Turskoj. S vremena na vrijeme, u selo bi stigao neki haber o njemu. Pričalo se da je stigao do samog sultana. (Za sve koji odu u Stambol, govori se da su stigli do sultana.) Čulo se i da je bio veliki ratnik u borbama protiv Rusa i da je bio ranjen sedamnaest puta. Najzad je pao u rusko zatočeništvo i odveden je na neko pusto ostrvo u Crnom moru.

Dok je ležao u ćeliji, sjetio se svog sela u dalekoj Gori. Sjetio se svojih roditelja i djevojke Asime kojoj je obećao da će se, kad-tad, vratiti. Uvijek mu se javljala njena slika kako sa česme u centru sela đugumom zahvata vodu. Ta ga je slika pratila i u svim pehlivanskim borbama širom svijeta. Sa tom slikom je nizao pobjede. Odlučio je da se, ukoliko bude pušten iz tamnice, odmah vrati u svoj gotovo zaboravljeni kraj. Tek je u tamnici shvatio da slava i junaštvo uništavaju ljudskost i osjećanja, shvatio je da u životu postoje i sitnije stvari koje donose više radosti. U tamnici se sjetio i stare majke koja ga je molila da ne odlazi, jer se, govorila je, “niko odatle nije vratio”.

Po sklapanju primirja, sam je sultan tražio da Karcula bude oslobođen. Izvršena je razmjena zarobljenika i on je pušten u zamjenu za nekoliko visokih ruskih oficira.

U Stambol je stigao mršav i nedovoljno zacijeljen. Bio je gladan i iznemogao. Ušao je u prvu aščinicu i poručio cijeli jemek koji su imali. Toliko se prejeo da je pao i na mjestu ostao mrtav. Barem je takav haber stigao u selo. Takav je haber stigao i do njegovih starih roditelja. I njegova djevojka je tada “presekla” svaku nadu da će Emin održati amanet.

I sve do danas u selu se priča da je tako završio veliki Karcula.

X X X

Kadgod neko pomene Karculu, meni se javlja slika iz ranog djetinjstva. Bilo mi je petnaest ili šesnaest godina. Živio sam u jednom malom kosovskom gradiću. Bila je rana jesen i na susjedovom su krovu drijemali golubovi. U dućan ulazi starac, naš prvi komšija, Turčin Sado.

- Bak, Gorče, bak !

Ispod kaputa vadi staru požutjelu gazetu. Samo dva lista i veliki naslov EMIN GORALI ŠAMPION. I nekoliko fotografija. Na jednoj Emin u našoj nošnji, staroj. Na drugoj u pehlivanskom k'spetu, krupan kao planina. I ispod nje PARIS 19.. godina.

Starac uzima novine i odlazi. Nikada nisam saznao šta je još pisalo u njima.

Kasnije sam često pitao starije ljude u selu da mi još nešto kažu o Karculi. Znali su samo da je bio veliki pehlivan, najveći u cijeloj Turskoj. I ništa više. Sve je ostalo zamotano, u magli. Cijela je naša prošlost takva. U legendama i fragmentima.

JETIM

Husein Rogač je imao manje od deset godina kada je, zajedno sa ocem i majkom, krenuo u muhadžirluk. Sada, 1984. godine, on je gotovo starac od osamdeset godina. Poslije sedam decenija po prvi put se vraća u svoj stari kraj, u svoj zaboravljeni memlječet. Dok autobus klizi evropskim dijelom Turske, na putu od Istambula prema Jedrenu, kao kroz san javljaju mu se slike iz najranijeg djetinjstva.

Bila je jesen i počele su prve kiše poslije dugog i sušnog ljeta. Cijelo se selo spremalo na put. Danima niko nije ništa govorio, ali se u vazduhu osjećalo nešto strašno. Samo oni koji su u životu doživjeli “madžir” i ostavili mrtve i žive znaju težinu rastanka. Ostali samo mogu da naslute taj momenat. Još ako pripreme za put traju dugo, onda je situacija nepodnošljiva. Mnogo je lakše kad se odluka donese na brzinu i kada nema vremena za tugu i plakanje. Od svega je najteže odvojiti se od mrtvih, ostaviti mezarje pored puta.

Tri prethodne godine su bile sušne i zemlja nije mogla da sve prehrani. I putevi prema Tetovu i Prizrenu bili su nesigurni. Granica, koja još nije valjano uspostavljena, donosila je nesreću. Vojske dolaze i odlaze i ostavljaju grobove. Ponekad na sirotinju udare i haramije. Ne znaš od koga da se braniš. Sve to povećava nesigurnost i nemaštinu. Muhadžirluk se čini kao jedini izlaz. Samo da se izvuče živa glava.

“Hoću li nekoga prepoznati ? Ima li koga još u životu ? Svakako moram prepoznati Ahmeda. Bili smo komšije i drugari. Imao je plave oči bez trepavica. Možda još nekoga, ali koga ? Od tada je prošlo mnogo vremena, gotovo cijeli vijek. Sve je prekriveno prašinom. Muhadžiri žive dva života. Ne, oni ne žive. Oni samo dva puta umiru.”

Toga dana je krenula najveća skupina, gotovo pola sela. Oni koji se još nisu odlučili za put, ispraćali su ih do Stratorja. Muhadžiri su odatle nastavljali put prema Tetovu i Prizrenu. Tu su ostale mnoge suze, tu je mnoga sestra zadnji put vidjela brata, tu su se odvajali meraci. Mnoge je taj rastanak pratio tokom narednih godina i ovdje ali i tamo, na obali Crnog mora.

Na skopskoj stanici prava gužva. Pristigle su Sanžaklije, Arnauti Kosovari, Rekalije, Gorani i poneko iz Župe i Podgora. Vozovi načičkani, tuga beskrajna. Sve neizvjesno.

Najveća skupina iz našeg sela stigla je na obalu Crnog mora, u blizini Čataldže. Takav su raspored dobili. Ranije su u tom selu živjeli crnomorski Grci koji su tokom rata protjerani u Grčku. Naši su ušli u napuštene kuće

koje su u poređenju sa kućama koje su ostavili bile prave kule. Crkvu, koja se nalazila u centru sela, su preuredili u džamiju.

I u novom kraju im nije bilo lako. Glad je često navraćala u njihove domove. Rat još nije bio završen. Jednoga dana su pozvali sve odrasle muškarce da ih, navodno, upišu u neke teftere kako bi im dodijelili žito i druge namirnice. Kasnije su saznali da je to bila varka, jer su ih evidentirali za odlazak u rat. Sve sposobne muškarce su odveli na ratišta kod Galipolja i Čanakala. Mnogi su, nevjeshi ratovanju, izginuli kao jaganjci. Tih dana se većina popišmanila što je ostavila stari kraj.

Majke i djeca su godinama čekali da se njihovi najmiliji vrate. Tek se poneko vratio. Ostale su mnoge udovice i poneki starac. I majke nikada neutješene.

“Mene je majka svakoga dana izvodila na brdo na kraju sela gdje smo do akšama čekali da se babo vrati. Popeli bismo se na najvišu stijenu pored mora sa koje se vidi daleko, čak do kraja Jalikeja, i satima čekali i gledali u daljinu. Babo se nikada nije vratio. Nikada nismo saznali kada je i kako završio. Jedino sam saznao da sam ostao bez oca, da sam jetim. Taj sam biljeg nosio čitavog života. Jetimi brzo odrastu, jer nemaju djetinjstvo. Njih uvijek muče problemi odraslih. I danas se još pitam za kojeg sam sultana ostao jetim. Mnogo godina docnije majci su donijeli medalju kojom je odlikovan moj rahmetli babo. Ja je nikada nisam pogledao. I u školi, kad su nam govorili o slavnim bitkama, ja sam najviše mrzio učitelja što me podsjeća na oca.

Kasnije sam čitavog života radio kao šumski radnik. Pravili smo ćumur i brodom ga prevozili do Istambula. Nikada nisam zaradio dovoljno da posjetim stari kraj. Ovo su djeca zaradila i htjela da mi ispune želju. Predložili su mi hadžiluk i Goru. Ja sam se odlučio za Goru, a na hadž ću, ako Bog da zdravlja, kasnije. Pitao sam i seoskog imama šta misli o tome. I on je rekao da je za mene veći hadžiluk ako posjetim stari kraj.

Amidža-Mustafa mi je pričao da su naši iseljenici iz Turske trideset godina nakon odlaska prvi put posjetili Goru. Govorio mi je da je većina bila u istim gunjevima sa kojima su otišli odavde. I bili su mršavi kao prije.

Na obali Crnog mora sam uvijek sanjao izvor na livadi niže Barbule. Sanjao sam i stariju sestru koja se vratila sa Stratorja i koju više nikada nisam vidio. Nikada joj nismo napisali da je babo nestao. Tako je odlučila majka. Nismo htjeli da je bolom ubijamo.”

Na tursko-bugarskoj granici Husein za trenutak prekida svoje putovanje u prošlost. I glasno progovori : “Sigurno ću nekoga prepoznati.”

ŠAMAR

Sulejman Toro je bio kiridžija i skoro je svakoga dana išao do Prizrena za potrebe seoske žandarmerije. Putovao je po sedam sahata u jednom pravcu kako bi prehranio ženu i dvije male ćerkice – Hadžeru i Fejziju. Bio je tih i skroman čovjek i veoma je rijetko govorio, jer je imao urođenu govornu mahanu – mucao je.

Bilo je ljeto 1931. godine. Jednog julskog dana Suljo je sa ženom i ćerkicama plastio sijeno na livadi iznad sela. Negdje iza ručka do njega su svratila dvojica žandarma koji su se vraćali nakon obilaska granice prema Albaniji. Žandarmi su ga dobro poznavali, jer im je vršio usluge i često kupovao razne stvari iz Prizrena. Suljo je odmah shvatio da stvar neće izići na dobro, jer se tek tada sjetio da je zaboravio da im iz Prizrena kupi rakiju.

- Suljo, gdje je rakija ! – počeo je da se dere jedan pripiti žandarm.

- Za-bo-ra-vio sam – mucajući je odgovorio uplašeni Suljo.

Žandarm se zaletio i počeo da ga bije i rukama i nogama. Suljo se branio koliko je mogao. Potrčala su i preplašena dječica ne bi li pomogla raskrvavljenom ocu. Žena je stajala po strani plašeći se da joj se nešto ne dogodi. Kad su mislili da su dovoljno naplatili grešku, žandarmi su na livadi ostavili onesvješćenog Sulejmana. Tek tada je potrčala i žena i nekako su ga, polivajuć vodom po licu, povratili k sebi.

(Sve se ovo dogodilo u vrijeme kada je selom patrolirao po zlu zapamćeni žandarm Savić koji je šutirao svakoga koga bi sreo sa bijelom ravnom kapom na glavi.)

Unakažen i do srca uvrijeđen Suljo napušta livadu i silazi u selo. U akšam istoga dana plaća seoskom telalu da oglasi da on, Sulejman Toro, prodaje kuću i imanje. Njegov brat, koji je bio i seoski kmet, uzalud pokušava da ga odvraća od namjere govoreći da su žandarmi bili pripiti i da nisu znali šta rade. Ali, sve je bilo uzalud. Suljo je donio čvrstu i konačnu odluku – muhadžirluk (madžir). Put u daleku Tursku.

Za nekoliko dana prodao je sve što se moglo prodati, mada su seljani izbjegavali da kupuju od njega iz straha od žandarma. Pokupio je najpotrebnije stvari i sa ženom i ćerkicama krenuo na put bez povratka.

Otišao je tiho prije sabaha i nikada se nije vratio u svoj rodni kraj. Mnogo godina kasnije u selo je stigla njegova žena i ispričala da Sulju niko ne može natjerati da posjeti stari kraj. Govorila je da su se prvih godina po dolasku u Tursku mnogo namučili i da su i tamo često gladovali. Pričala je da se Suljo i u Turskoj često u snu plašio žandarma. Kada je iz starog kraja

dolazio po neki haber da se i tamo dobro živi, Suljo nije vjerovao i kratko je odgovarao : “ Šućur da je tako, a ja znam kako je.”

U selu je ostala priča o njemu i njegovoj moralnoj čvrstini. Zapamćen je kao siromašan ćiradžija ,ali jak u namjeri da sa “ćutekom” koji je dobio ovdje više ne može živjeti. Da je na livadi bio sam, podnio bi i veće batine. Ali ovako, sa ovim poniženjem nije mogao da ženu i djecu pogleda u lice. Nije mogao smisliti neko opravdanje za nemoć koju je pokazao pred žandarmima. Jedino što je mogao da uradi bilo je bjekstvo i odluka da se nikada ne vrati u svoj rodni kraj. Mnogo godina kasnije, kada je ćerke udomio i stekao neki imetak, žena ga je zamolila da obiđu stari kraj i posjete svoje žive i mrtve. Kratko joj je odgovorio : “Ti idi, a mene ostavi na miru i ne otvaraj mi rane koje sam zaliječio.”

Tako je i bilo. Njegova žena je posjetila svoju rodbinu u Gori, ali po povratku u Tursku svome mužu nije htjela ništa pominjati. Rekla mu je samo da mu brat halali nijet i da mu je žao što mu se i on nije pridružio.

U selu se i danas govori o Sulejmanu i njegovoj odluci. Svi kažu da je to bio visoko moralni čin i da tako nešto mogu uraditi samo veliki ljudi kojih je danas sve manje. A Sulejman Toro je, zaista bio takav. Naizgled sitan i beznačajan čovjek on ima visoko mjesto u našem historijskom pamćenju.

I svih proteklih godina kao pojedinci i kao cjelina bili smo na iskušenju. Mnogi se na brzinu odluče i napuste svoj kraj, svoj dom. Čini mi se da mnogi to urade bez razloga i po nekoj inerciji. Jednostavno, spakuju stvari i nema ih. Samo se pravac nešto promijenio. Ipak, svako je odgovoran za sebe i svoje najbliže.

Kad se žele istaknuti moralni principi i snaga običnih ljudi, uvijek se u našem selu za primjer uzima Sulejman Toro. Iz tih razloga i ja mu ustupam mjesto u svojim “crticama”. Samo ne znam da li je to dovoljno.

ČOVJEK NA BIJELOM KONJU

Često sam pitao svoga amiidžu, Mustafu, da mi nešto kaže o njemu. Ali uvijek, kad bih započeo razgovor o babu, amidža bi samo odmahnuo rukom i procijedio kroz zube: “Ostavi to, bilo pa prošlo.” Dugo mi nije bilo jasno zašto amidža izbjegava da govori o tome.

Ipak, jednoga dana pozvao me je u svoju odaju i ispričao nešto što će me pratiti čitavog života.

“U proljeće, druge godine po oslobođenju, u naše selo je na bijelom konju došao, bolje reći dojahao, Ahmed Saćip.

U vojničkoj uniformi, ne silazeći sa konja, zatražio je od staraca okupljenih ispred seoske džamije da mu pokažu kuću našeg prvog komšije Naima. Svi su skočili, a ćopavi Alija ga je odveo do komšijine kuće. Istoga dana Ahmed se uselio u Naimovu kuću, a ovome pokazao rješenje za preseljenje u opštinsku zgradu. Uzalud je komšija govorio da ima malu djecu i da je opštinska zgrada trošna i vlažna i da se svakoga časa može srušiti. Na kraju je morao postupiti po naređenju i napustiti svoju kuću.

Od toga dana dobili smo novog komšiju, čovjeka na bijelome konju. Govorilo se da sa konja silazi samo kad spava i kad vrši nuždu. Inače, na konju i jede i pije.

Na zboru građana, koji je održan prvog dana po njegovom dolasku u selo, zaprijetio je da će ubiti svakoga ko se bude usprotivio izgradnji nove narodne vlasti.

Tvoga oca nikako nije podnosio. Uvijek bi mu skrenuo pažnju da mnogo ne “filozofira” jer, govorio je, potrebni su nam radnici, graditelji, a ne mudraci. Socijalizam se gradi rukama a ne pričom, bila je sva njegova mudrost.

Jednom, za vrijeme otkupa, tvoj se babo posvadio sa komisijom koja je vršila mjerenje žita. Nije prihvatao da se uzorci uzimaju iz najbolje parcele. Uveče ga je Ahmed pozvao u opštinsku zgradu. Vratio se kući poslije ponoći isprebijan i sa modricama po licu i tijelu.

Govorio sam mu da ne zameće kavgu, jer šut sa rogatim nikada ne može. On je samo ćutao. Bio je mlad i nije se mirio sa mnogim stvarima koje su se dešavale u selu.

U proljeće 1951. godine bio sam na radnoj akciji na Novom Beogradu, dva mjeseca. Telegramom su me pozvali da dođem kući. Nisu mi kazali zašto. Sve sam očekivao, ali to ne.

Čobani ga pronašli kod Izvora, na vrbi. Sam je sebi presudio. Na dženazi je bio i Ahmed.

Tvoja majka mi je pričala da su ga, dok sam bio na akciji, često noću pozivali u opštinu i da je bio zamišljen. Govorio je da sam mu potreban i da ne zna kako će. Pričala je da se budio noću i da je sanjao kako ga bijeli konji proganjaju po žitu.

Nekoliko dana nakon dženaze otišao sam u opštinsku zgradu, kod Ahmeda. Kad sam ušao, pisao je nešto na mašini. Čekao sam neko vrijeme, a onda ga upitao:

- Šta ste uradili od brata?

On me je samo pogledao. Neko je vrijeme ćutao, a onda skoćio, lupio šakama o sto i počeo da se dere:

- Marš napolje, džukelo jedna! Hoćeš da kažeš da sam ja...!

Izašao sam vani. Bilo mi je teško i nisam znao šta da radim. Bio si u kolijevci i mislio sam šta će biti sa tobom. Plašio sam se da nam se kuća ne zatvori, da nam se korijen ne sasuši.”

Kad je amidža završio, još dugo sam ćutao. Kroz glavu su mi jurili bijeli konji. Pokušavao sam da stvorim lik svoga baba. Najzad sam ga upitao:

- Pa dobro, znaš li zašto se ubio?
- Ne, i niko nikada neće saznati to, odgovorio je.

Od tada je prošlo mnogo godina. Kroz selo više ne prolazi ćovjek na bijelom konju. I amidža Mustafa nije više među živima. A Ahmed Saćip se preselio u varošicu. Jedno vrijeme je živio sam bez prijatelja. Propio se i po ćio dan ćamio u maloj birtiji na kraju varoši. Hvalio se da je u mladosti u Beogradu pohaćao nekakv kurs za špijune i da je kod Rankovića bio visoko rangiran, ćak je govorio da je bio među deset najpovjerljivijih ljudi. Do rata na Kosovu pokazivao je neki papir sa potpisom Rankovića, jer je smatrao da je to neka privilegija koju treba iskoristiti. Kasnije je prestao da govori o tom periodu svoga života, jer je shvatio da zbog svoje prošlosti može imati problema.

Nakon rata na Kosovu, naše selo su posjetili mnogi koji su proteklih decenija protjerani u Tursku i druge zemlje. Zaim već ćetrdeset godina živi u Briselu, pošto mu je najprije porodica proglašena za neprijateljsku.

Zanimljiv je sagovornik, jer pamti mnoge detalje iz onog vremena. Dok pričamo na terasi seoske kafane, prdržavajući se štakama, približava se starac od osamdeset godina i sjeda za susjedni sto. Zaima pitam da li ga poznaje, a kada odgovori odrićno, kaćem mu da je to Ahmed Saćip.

- *Poznaješ li me Ahmede? pita ga Zaim.*
- *Ne, ko si ti? odgovara Ahmed.*
- *Ja sam Zaim. Što ti bi da pućaš na*

mene. Znaš li da sam imao samo sedamnaest godina. Da si me pogodio možda bi me spasio svih muka. Znaš li ko puća na ćovjeka? Samo oni koji nemaju drugih rješenja. A vi niste znali za druga rješenja.

- Znaš Zaim, ja sam htio i sebe da ubijem. Prošle godine sam rukama uhvatio “golu” žicu, ali sam ostao živ, jer je izbacio osigurać.

- *To nije isto, moj Ahmede. A moliš li se Bogu?*
- *Molim se skoro svakoga dana, odgovara Ahmed.*

- *Malo je to, Ahmede, malo. Koliko ste vi grješni i koliko ste zla nanijeli ljudima, morate se bez prestanka, do kraja života, moliti kako bi lakše napustili ovaj dunjaluk.*

Prošloga ljeta Ahmed je umro pošto se najprije dobro napio. U zoru ga je policija pronašla pored kontejnera za smeće. Ljekari su utvrdili da je uzrok smrti pretjerana doza i trovanje alkoholom.

Do groblja ga je otpratilo nekoliko ljudi. Otišao je kao da ga nije ni bilo. U selu se govorilo da je živio kao pas i da je kao pas i završio.

A ja često razmišljam o ocu i tajni koju je sa sobom ponio. Kad vidim bijelog konja, uvijek se sjetim oca i njegovog sna. Sjetim se i svoga djetinjstva kroz koje me je kao sjenka pratilo ime jetim i višedecenijska nepodobnost moje familije.

GRANICA

Život na granici je zanimljiv, pun promjena i veoma opasan. Granica prema Albaniji je uspostavljena dvadesetih godina prošloga vijeka nakon petsto godina turske vlasti. Uvijek je u vrijeme burnih događaja dolazilo do rušenja granice i pomjeranja stanovništva. Tako je bilo i tokom Drugog svjetskog rata, ali i nakon posljednjeg rata na Kosovu. U našem narodu se pamti rečenica koju je nekom našem čovjeku rekao komšija negdje u Crnoj Gori. Kada mu je naš čovjek kazao gdje živi, ovaj ga je upitao : “Pravite li kuće na točkovima?”(Aluzija na nesigurnost života na granici.)

Poslije Rezolucije Informbiroa 1948. godine, granica prema Albaniji je zatvorena, gotovo blindirana. Gora je zidom do neba podijeljena na dva dijela. Sa obje strane ostale su razdvojene porodice, najbliži. Preko četrdeset godina mnogi su živjeli sa bunarom u duši. Mnoge su majke umrle ne videvši svoju djecu i obrnuto. Tako je bilo do nedavno.

Našu su tetku “grabili” nekoliko dana prije zatvaranja granice i odveli je u neko selo iza željezne linije. Pričali su da se čvrsto odupirala otmičarima i da im se u jednom trenutku čak izvukla i rukama prikljiještala za neko stablo, te su morali testerom da sijeku stablo i tako je odnesu do novog doma. Svadbu su joj napravili bez prisustva rodbine, jer je granica već bila zatvorena.

Postoji jedno gorsko selo u Albaniji koje se zove Orčikle. To je malo selo koje je gotovo na kamenu. Priča se da žitelji ovoga sela do podneva govore naš jezik a od podneva albanski. U blizini ovoga sela je albansko selo Lomja, koje se bukvalno nalazi na kamenu.

Priča se da je u tursko vrijeme neki Lomjanin ubio čovjeka. Kada su zaptije iz Prizrena nekako stigle do sela i uhapsile ubicu, neko od njih je predložio da ga puste i nikako ne vode u grad. Tako su i uradili.

Kada su se u Prizren vratili neobavljena posla, svom pretpostavljenom su objasnili da su ubicu uhvatili a potom ga pustili, jer mjesto u kojem on živi ništa nije bolje od zatvora. On je, govorili su, od rođenja osuđenik. Ovako bi možda, nakon izdržane kazne, ostao da živi u gradu i kazna bi mu se pretvorila u nagradu.

Prvih godina nakon Rezolucije, pjesma je bila jedini način sporazumijevanja. Žene i djevojke bi se popele na neko brdo u blizini granice i pjesmom kazivale novosti sa jedne i druge strane - ko se oženio, ko je umro, ko odveden u logor ili slično. Vojnici sa obje strane granice nisu razumijevali poruke, jer se pjevalo na našem jeziku.

Tetki su jednom prilikom pjesmom prenijeli da joj je umrla majka. Komšije i prijatelji su počeli dolaziti na hatar. Ovo je stiglo do Sigurimija, albanske tajne policije, pa su počela dugotrajna ispitivanja odakle im vijest o smrti. Pokušali su da se nekako izvuku, ali nisu mogli, jer godinama nije bilo nijedne vijesti sa druge strane granice. Na kraju su morali priznati, tako da je bio provaljen jedini način komuniciranja. Sigurimi donosi odluku da se u blizini granice ne smije pjevati. Nastupa potpuni mrak koji traje decenijama. Mnogi su umrli ne dočekavši da vide svoje najbliže.

Mnogo godina kasnije, nakon 1990. godine i promjena koje su se dogodile u Albaniji, Sejdi Dokle iz Borja mi je pričao o mnogim zanimljivim događajima sa one strane granice, koje je godinama marljivo zapisivao u svom dnevniku. I priču o tetki sam pronašao u njegovoj zaostavštini.

Tu sam našao i priču o nekom Faiku koji je bio osuđen na osamnaest godina zatvora zbog toga što je slušao pjesme na radio Skoplju. Komšija ga je prijavio kod Sigurimija, albanske tajne policije, jer se i to smatralo neprijateljskim djelom. Na suđenju je predložio da naprave radio koji će "hvatati" samo Tiranu, kako ne bi slušali druge stanice. Ništa mu nije pomoglo. Najbolje godine života je proveo u nekom logoru nadomak Skadra radeći u kamenolomu. I njega sam sreo 90-tih godina prošloga vijeka. Ostao je bez porodice i tražio da mu pomognem kako bi stignao do Novog Sada u kojem je živjela njegova prijateljica koju je upoznao u logoru. Nisam saznao da li je pronašao, ali sam čuo da je umro iznenada kao što obično umiru ljudi koji su, krivicom drugih, od života dobijali samo uvrede i poniženja. Ljudi koji, zapravo, i nisu živjeli, već samo trošili dane.

I priču o “musafima” sam takođe pronašao u Sejdivom dnevniku. Kada je 1967. godine u Albaniji vjera zabranjena dekretom, on je sve knjige sa vjerskim sadržajem pohranio u drveni sanduk sa duplim dnom. Tu su ostale više od trideset godina. Knjige su sačuvane od uništenja u doba bezbožničkog režima, ali sada nije imao ko da ih uči. Čak niko nije htio ni da ih pregleda. Sejdo je prije nekoliko godina preselio na ahiret, a iza njega je ostao njegov dnevnik kao svjedočanstvo i slika jednog vremena i jednog neuspjelog eksperimenta sa ljudima.

I ja sam svih proteklih godina bio vezan za naše ljude u Albaniji. Uvijek sam se pitao šta se krije iza “linije”. Njima sam posvjetio i nekoliko svojih pjesama. Žalio sam ih puno zbog sudbine, zbog totalitarizma u koji su upali tuđom krivicom. Po završetku rata na Kosovu, obišao sam naša sela tamo i vidio jad i bijedu. Vidio sam i bunkere na svakom koraku. Vidio sam ljude kojima je neko pokušao oduzeti dušu. Da se po zidovima pojedinih domova ne vide ostaci parola iz Enverovog perioda, čovjek bi pomislio da se vratio u XVII stoljeće, jer sve na to podsjeća .

Kasnije sam sve ređe odlazio tamo. Ponekad su sa te strane dolazili i pljačkaši koji su ljudima krali stoku i drva, pa se moja žalost vremenom pretvarala u srdžbu i bijes. Neshvatljivo mi je bilo da tako postupaju ljudi u ovom vremenu. Shvatio sam da je, na silu instaliran “vulgarni ateizam”, ostavio duboke tragove u svijesti ovih ljudi. Jer, kad neko prihvati ateizam bez nauke i saznanja, onda je on samo vapjuća praznina.

I Nazif Dokle, veliki čovjek sa druge strane granice, mi je često govorio o tom vremenu i “godinama koje su pojeli skakavci”. Jednom mi je rekao da se sada više i ne čudi tom vremenu, nego se čudi sebi kako je mogao biti ubjeđen da je to najbolji sistem na svijetu. U jednom pismu iz 1992. godine napisao mi je : ”Samo oni koji su živjeli po albanskim zatvorima, možda znaju šta te je moglo snaći ukoliko si htio saznati nešto više nego što je prošlo kroz sito cenzure.” Ljudske iluzije i zablude nikada ne prestaju. Samo se ponavljaju i razlikuju u nijansama.

NIŠAN – PLOČA

Mlike je veoma pitomo mjesto i, kažu, najljepše selo u Gori. Smješteno je na mjestu gdje Brodska rijeka gubi brzinu i okruženo je šumama. Poznato je po tome što je proteklih pedeset godina većina stanovnika emigrirala u Beograd. Tamo danas živi oko hiljadu Mličana a u selu tek stotinu, mahom starijih, osoba. Seoska škola je zatvorena, jer nekoliko godina u selu nema nijednog učenika.

Međutim, Mlike je mnogo poznatije po nišan-ploči koja se nalazi na seoskoj džamiji. To je jedna pravougaona kamena ploča uzidana u minare džamije, desno od ulaza. Natpis je, naravno, na arapskom i prevod na naš jezik glasi: *“Dogradio ovu veljelepnu džamiju Ahmed-aga u godini 1268. kao što je bila sagrađena 688. po Hidžri, i tarih joj reče.”* I ovaj natpis i godina koja se pominje izaziva znatiželju mnogih historičara i etnografa. Svi oni postavljaju pitanje odakle Islam na ovim prostorima daleko prije dolaska Turaka Osmanlija.

Odgovor na ovo pitanje se, vjerovatno, nalazi u predanju i dokumentima koji su pronađeni u posljednje vrijeme. Naime, tokom krstaških ratova je iz Sirije na prostor Povardarja, a kasnije i Gore, stigla povećća grupa muhadžira, pretežno zanatlija. Pošto su mahom bili iz provincije i grada Halepa, njihovi današnji potomci još čuvaju porodično ime Halepovci (Aljabakovci) i ima ih u Mlikama, Kruševu, Dragašu i Restelici. Takođe ih ima i u Prizrenu gdje su kovači i zanatlije. Ima ih i u drugim dijelovima Kosova i Makedonije. Postojanje pojedinih zanata u Gori (puškarski i kovački) dovodi se u vezu sa ovim porodicama.

I mlička džamija i nišan-ploča na njoj je, najvjerovatnije, sa ovim povezana, jer sličnih dokumenata islamske kulture iz ovog perioda ima i u Povardarju koje je tako blizu. Kao potvrda ove teze je i dokumenat koji smo dobili iz Damaska 1995.godine od Ministarstva Vakufa Sirijske Arapske Republike, a koji u prevodu glasi : *“Mi, Muftijstvo Okruga Halep, u Arapskoj Sirijskoj Republici, potvrđujemo da je porodica Al-Aga jedna čvrsta i drevna porodica od koje je nekoliko članova iselilo 1095. godine i nastavljeno je njihovo iseljenje do 1291. godine i izgradili su džamiju u njihovom selu Mlike da im bude mjesto za obavljanje vjerskih obreda. Na osnovu toga, ova džamija je zaista vlasništvo ovih porodica, odnosno, arapskih muslimanskih iseljenih porodica i nije od osmanlijskih građevina. Mi potvrđujemo njihovo vlasništvo i molimo nadležne da im u tome pomognu.”* (Slijede potpisi i pečat)

Mnogi su proteklih godina sumnjali u originalnost ove ploče i natpisa na njoj. Međutim, predanje koje živi i koje se prenosi s koljena na koljeno kaže da su mještani sela znali pravu vrijednost ove ploče pa su je kroz vjekove čuvali i sakrivali. Zna se da je džamija dva puta spaljena i obnavljana, a ploča čuvana i sakrivana po tavanima da joj se nešto ne dogodi. Kada je džamija zadnji put obnovljena, ploča je uzidana u zid minare. I danas je na tom mjestu i pokazuje dubinu naših korijena.

Ja sam prije nekoliko godina, zadivljen onim što sam vidio na mličkoj džamiji, napisao pjesmu *Božanska jazija*. Od svega što sam do sada napisao ova pjesma mi je najdraža, jer je nastala u jednom dahu.

Posebno me pogađa nemar i podaništvo naših ljudi. Još teže mi pada kada se divimo tuđim vrijednostima, a svoje ne primjećujemo. I svih ovih godina sam pun neke srdžbe i ne mogu da se smirim gledajući lutanje i tumaranje jednog dijela našeg naroda. I Božansku jaziju sam završio stihovima :

*Drugi bi da te imaju
pjesmom do neba slavili tvoju ljepotu
a Tebi
(oprosti našoj skromnosti)
ostaje samo nekoliko
mojih ubogih riječi*

AMIDŽA HILMO

Pamtim ga dobro iako sam bio mlad kada je preselio. Pamtim ga po bijeloj bradi i zanimljivoj kapi kakvih više niko ne nosi u našem kraju. Ali najviše pamtim njegove priče o konjima koje je obožavao. Govorio je da su stočne pijace bile prvo mjesto koje posjeti kad stigne u neki grad. Osim toga, pričao je da se nije dugo zadržavao u gradu na čijoj pijaci nije bilo dobrih konja. “Jer, gdje ima dobrih konja tu su i ljudi dobri”, govorio je. Smatrao je da čovjek koji ne voli konje nije čovjek, već samo sjenka od čovjeka.

U ranoj mladosti, između dva svjetska rata, radio je u mnogim varošicama po Bosni i Sandžaku. Radio je u Stocu, Prijepolju, Rogatici, Priboju na Limu i Sjenici.

Po tim gradovima su još krajem XIX vijeka stvorene prve kolonije doseljenika iz Gore, posebno iz Borja. Gotovo da nije bilo grada u Bosni i Sandžaku u kojem nisu radili Borjani. Mahom su bili slastičari i buregdžije.

Većina njih je ostala tamo, a njihovi potomci samo iz priča znaju da su im očevi i djedovi rođeni negdje na Jugu, na nekoj planini između Albanije i Makedonije. Imena kao što su Kalabak, Koritnik, Galaič... zauzimaju posebno mjesto u pamćenju ovih iseljenika. Neki od njih nikada nisu posjetili postojbinu svojih djedova, ali su naučili gotovo sve pjesme i priče iz staroga kraja. Znaju i imena najmanjih mjesta, sokaka, stara porodična imena. Tamo su, u Bosni i Sandžaku, stvarali jedan poseban svijet i način življenja koji se prenosio pričama starih nana. I oni su u doba Enverovog režima podijelili sudbinu svojih sunarodnika koji su ostali "iza linije". Njima je bilo mnogo teže, jer im je rodbina živjela tamo, dok su naše veze bile nešto slabije.

Takve su varošice najviše odgovarale Hilmovej filozofiji življenja. Samo su kasabe mogle da ga zadrže duže vrijeme, dok veće gradove nije podnosio. Govorio je da nikada ne bi živio u gradu u kome ne poznaje većinu žitelja. Još je govorio da su u velikim gradovima svi stranci.

Uvijek kad je dolazio u Goru, doveo bi konja, mahom dobrog. Ljudi su dolazili da ga posjete, ali još više da vide kakvog je konja doveo amidža Hilmo. Hvalio je svakog konja i nije dozvoljavao da mu neko nađe mahanu. "To su konji, a ne ovi naši koji su više magarci nego konji", govorio je u zanosu. Tako je podizao cijenu konjima, jer ih je poslije par dana obično prodavao.

Drugi svjetski rat ga je zatekao u Priboju na Limu gdje je pravio lokum i šećerleme i na tabli ih prodavao. Kada je početkom 1942. godine čuo da je u Foču ušla italijanska vojska, požurio je tamo misleći da će prodavati svoje proizvode. Ali, grdno se prevario. Ubrzo u Foču ulaze četnici koji vrše velike pokolje nad muslimanskim stanovništvom u Istočnoj Bosni.

"Četnici i druge lokalne srpske postrojbe pobili su na tisuće muslimana u zimu sa 1941. na 1942. godinu i u ljeto 1942. godine. Najveći su pokolji bili izvršeni u okolini Foče i Čajniča. Najmanje 2000 muslimana pobile su ondje postrojbe pod zapovjedništvom lokalnog četničkog komandanta Zaharija Ostojića u kolovozu 1942. godine, a u veljači 1943. godine pobijeno ih je više od 9000, od kojih 8000 starijih ljudi, žena i djece." (V.Dedijer)

I Hilmo je bio u grupi koja je odvedena na strijeljanje. Četnici su ga pretukli i mislili da je mrtav. Kundakom su mu razbili čeonu kost. Ne pomjerajući se sačekao je noć i krenuo prema Priboju. Sedam dana mu je trebalo da stigne od Foče do Priboja. Putovao je samo noću, dok se tokom dana sakrivao u neki gustiš. Do kraja života ostalo mu je veliko udubljene iznad nosa, na mjestu gdje mu je smrskana kost.

Kad se malo oporavio, krenuo je prema Gori. Putovao je danima, što na konju a što pješice. Negdje u Dečanima primjetio je da mu nema konja. Slučajno je pored njega prošao neki čovjek na konju iza kojeg je odzvanjao topot kopita na kaldrmi. Najprije je pomislio da je njegov konj “bos” (nepotkovan), ali kada se okrenuo, vidio je da u rukama drži samo oglav a da konja nema. Iz Dečana se vratio nazad u Peć i tamo u parku pronašao konja.

Amidža Hilmo je bio rodom iz Globočice, a dobro je poznato da Globočani mnogo vole konje i drva. O “kojnima” bi pričali danima i nikad ne bi propustili konjske trke. Ranije su organizovane za svaku svadbu ili praznik. Sada u Globočici nema nijednog konja za trku. Trke konja ima još jedino u Retselici i tada gotovo svi odrasli muškarci iz Globočice odlaze u dvanaest kilometara udaljenu Restelicu da bi uživali u sportu koji polako izumire. To se dešava i sa drugim stvarima koje su nekada bile sastavni dio životne radosti.

A drva, bilo ogrevna ili tehnička, su posebna priča za Globočicu. I danas se pominje događaj koji se desio prilikom raspada bivše Jugoslavije. Tada je blizu Globočice, na putu prema Borju, prestala da radi Carina. Mještani sa obje strane granice su pojurili da prigrabe nešto – namirnice, posuđe ili drugo. Amidža Hilmo, koji je prvi stigao u dvorište Carine, uzeo je trupac na kome se cijepaju drva i to donio kući. Kad je to vidjela njegova žena, bila je bijesna i nije mogla da se načudi njegovoj naivnosti. Svi su nosili nešto vrijedno, a on je natovario balvan. Ženi je samo kratko odgovorio: “Nikada nismo imali ovakav *trup* za drva.”

Postoji legenda prema kojoj je u Globočici nekada postojala stroga zabrana seče bukovog drveta sa Čestaka. Za šumokradice je bila predviđena stroga kazna. Ukoliko bi neko bio uhvaćen da krade drva, u centru sela vađen mu je zdravi zub. Na taj način se šuma štitila i drva su se mogla koristiti samo za pravljenje alata – rala, samara, držalja i slično. (Danas je Čestak, mada pripada Šumskom gazdinstvu i štite ga dvojica plaćenih šumara, na udaru mnogih i sa jedne i sa druge strane granice. Žalosno je posmatrati kako se rastače nešto što je nekad imalo simboliku discipline i reda našeg naroda.)

Amidža Hilmo je kasnije, kad je prestao odlaziti na gurbet, postao seoski imam. Onako priučen, više je koristio životno iskustvo nego neko znanje dok je džematlijama držao dersove. Neki su govorili da je dobar imam, dok su drugi zbog njega prestali dolaziti na namaz, jer su smatrali da “džambaz” ne može biti hodža. Njega je to mnogo žestilo, pa je umio kazati: “Zašto dolaze u seosku kafanu gdje često igram domine. Tamo im ne smetam. A u džamiju ne dolaze zbog mene, ma nemoj! To oni samo traže

razlog da ne bi obavljali svoje dužnosti. Oni ne bi u džamiju , taman da je reisul-ulema imam.”

Kad je preselio, najmlađi sin je Hilmi napravio mezar sa nišanima. Braća su se dogovorila da će zajednički praviti mezar, ali je najmlađi sin iz Novog Pazara donio velike mermerne nišane sa natpisom o godini rođenja, preseljenja, ali i imenima onih koji podižu nišan. Kasnije je najmlađi sin Hilmov nekoliko puta od braće tražio da plate svoj dio za mermerne nišane, a kad to nisu uradili, on je na nišanu, iza njihovih imena, dopisao : “Nisu dali pare.” I to je sve bilo u skladu sa ponašanjem rahmetli-Hilme, koji je čitavog života bio poseban. U mladosti je radio stvari koje je trebalo raditi kasnije, dok je u starosti radio nešto što je propustio u mladosti. Zbog toga je svaki njegov postupak ostao posebna priča za okolinu. I danas se u našem kraju veoma često čuje rečenica : “Tako je govorio rahmetli Hilmo”.

RAT I NAFKA

Tri dana prije početka NATO napada Faruk Bego je sa porodicom napustio kuću i radnju u V. na Kosovu i jedva se dovukao do Gore. Iskustvo iz prošloga rata ga je učilo da je u vrijeme ratnih dešavanja Gora najsigurnija zbog udaljenosti od važnijih puteva.

Do kuće je putovao preko Brezovice, jer je put kroz crnoljevsku dolinu i Dulje bio zatvoren zbog borbi koje su se na tom prostoru vodile više od godinu dana. Policijske i vojne kontrole su bile česte i autobus kojim su putovali bio je zaustavljan i kontrolisan desetak puta od Prištine do Dragaša.

Faruk je bio od onih ljudi koji su uvijek gledali “svoja posla”. Tokom prethodnih godina nije se eksponirao i zauzimao stranu – albansku ili srpsku. Često je govorio da je ovo Balkan i da je bavljenje politikom “hodanje po žici” i da u svakom trenutku možeš pasti i nestati. Tako je vaspitavao i svoju djecu koja su u svemu ličila na oca. I u selu su važili za povučenu i primjernu porodicu.

Kada je započelo bombardovanje, bio je uplašen i danima nije izlazio iz kuće. Djeci je zabranio da napuštaju kuću da ih slučajno ne bi mobilisali u jugoslovensku vojsku što bi bio kraj svih njegovih nada da će zadržati kuću i radnju u V.

U svom dnevniku, koji je vodio svih 78 dana bombardovanja, zapisivao je događaje i svoja ratna preživljavanja.

Nedjelja, 28. mart 1999.

Prvi je dan Kurban-Bajrama. Sam sam u svojoj kući. Danas je peti dan NATO napada. Osjećam neku tjeskobu oko sebe, u sebi. Strah. Bajram-namaz smo klanjali u seoskoj džamiji i posjetili mezarluke. Sve je sivo, sumorno. Loše vijesti stižu sa svih strana. Ne znam šta će biti sa nama. Noći su duge i presporo prolaze. Sa prvim sumrakom isključe struju i nema je do jutra.

Srijeda, 31. mart

Zbunjen sam situacijom i ne mogu da shvatim neke stvari koje se pripremaju. Vjerovatno su negdje napravljeni planovi u koje ćemo se teško uklopiti. Niko ne zna šta nas čeka i što nam valja činiti. Bože veliki, zar će nas zadesiti sudbina Bosne? Pitam se da li će poslije svega što se ovdje dešava život uopšte imati smisla.

Nedjelja, 25. april

Proljeće se zaplelo u krošnjama. Nikada ljepšeg proljeća u baščama, po livadama, a nikada veće tuge u duši. Nikada većeg srtaha za sutra. Sve je tako neizvjesno i sve smo dalje od radosti. Sada još više shvatam ono što se dešavalo u Srebrenici prije nekoliko godina.

Čitam Korkutov prijevod Kurana koji me smiruje i daje neku nadu da možda ima nekog izlaza iz ovog zatvorenog kruga. Primjeri iz Knjige daju mi utjehu da ćemo se izvući iz ovog haosa i ludila. Plašim se da će naš narod platiti visoku cijenu u ovome ratu. Stvari se kreću svojim tokom i mimo nas, a mi smo samo posmatrači i bespomoćni sudionici u haosu.

Nedjelja, 16. maj

Još jedan proljetni dan putuje ispunjen bolom i strahom. Još jedna nedjelja ne donosi ni zračak svjetlosti. Još jedan dan koji slični drugim danima. Ljepota više ne stanuje ovdje. Nikada i ništa više neće biti kao prije. Ne mogu da zamislim od čega će ljudi živjeti kad je sve uništeno. Ne mogu da zamislim kako će ljudi živjeti jedni pored drugih poslije tolikog zla koje je učinjeno.

Četvrtak, 27. maj

Vijesti ne najavljuju skori mir. Postoje samo lažne inicijative, trikovi. U Hagu je podignuta optužnica protiv Miloševića i još četvorice čelnika. Po okolnim brdima padaju granate. NATO nastavlja svoj posao.

Glad prijeti mojim susjedima, prijeti svima. Mi smo gotovo kao u logoru. Okruženi minama sa svih strana, bez puteva, bez nade.

A ratno proljeće putuje tromo, sa izbrisanom granicom između dana i noći. Putuje jedno proljeće koje ćemo, ako Bog da te preživimo, pamtiti do smrti.

Neke čudne ptice pjevaju po cijelu noć. Neke ptice kakvih do sada nije bilo u našem kraju. Možda su, tražeći ljude, stigle do nas preplašene od neprekidne buke. I tokom rata u Bosni mnoge su zvjeri stigle do naših krejeva bježeći od neprekidne pucnjave.

Nedjelja, 30. maj

Čovjek se na sve privikne. Noćas u jedan sat po ponoći su po treći put od početka rata dolazili "apači". To su helikopteri koji tokom noći gađaju porušene karaule i položaje jugoslovenske vojske. Paljba je trajala 35 minuta. Ove letjelice priređuju strvičan prizor usred noći. Njihova buka je užasna i stvara paniku od koje niko ne može zaspati do jutra. Mala djeca plaču i niko ih ne može smiriti. Prilikom prvog napada, prije gotovo mjesec dana, bila je porušena karaula iza Koritnika i tada je poginulo više vojnika među kojima i jedan vodnik iz Ljubošte.

Subota, 5. juni

Rat je, izgleda, pri kraju. Toplo vrijeme, suša. Valjda je rat nesreća koja ne dolazi sama.

Sa svoja dva bratanca išao sam u planinu po štavalj i cvijeće. Iznad nas, mada rijetko, nadlijeću avioni. Sa okolnih brda odjekuju rafali. To srpski rezervisti i regularna voska slave "pobjedu" nad NATO-m. Čudan neki narod. Od kosovske bitke do danas slavi poraze i pretvara ih u pobjede. Nedavno sam u jednom udžbeniku historije pročitao da je ishod kosovske bitke još nepoznat. Bez obzira što je Turska nakon toga još petsto godina vladala ovim prostorima.

Dobio sam pismo od jednog prijatelja iz V. Javlja mi da je radnja opljačkana, dok su kuća i jedna druga radnja na autobuskoj stanici potpuno uništene. Pretpostavljam da šteta prelazi sto hiljada njemačkih maraka. Od svega što je donio ovaj rat najteže mi padaju pljačkaški pohodi razularenih bandi. Pitam se da li je od krstaških ratova do danas bilo vojske kojoj je toliko nedostajao moralni princip. Mnogo je ljudi na svim stranama koji se ne plaše harama. Ali kad to postane zanimanje regularnih vojnih jedinica, tu nema sreće i budućnost sigurno vodi u propast. Vojska koja pljačka ne može pobijediti u ratu. To su govorili i naši stariji.

Četvrtak, 10. juni

Sinoć oko 22 sati srpski su generali u Kumanovu potpisali mir (čitaj : kapitulaciju). Rat je, najzad, završen. Za 78 dana NATO je uspio da iz zraka natjera srpsku vojsku na predaju. Srbijanski radio javlja o pobjedi miroljubive politike za koju se zalagao njihov predsjednik. Besramni cinizam.

Osjećam veliko zadovoljstvo zbog završetka rata, osjećam radost. Ipak smo dobro prošli u ovom ludilu koje ostaje iza nas.

Subota, 12. juni

Rano jutros su snage Alijanse ušle na Kosovo. Ovo je početak kraja jednog perioda na ovim prostorima. Kod većine naših ljudi vlada velika neizvjesnost. Jugoslovenska vojska i policija razočarano napušta svoje položaje. Slično im se događalo i u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni. Demobilisani su i naši silom obučeni rezervisti. Nekoliko dana bili su u dilemi šta da rade sa oružjem koje im je ostavljeno. Sve me podsjeća na slike iz romana u kojima je opisana kapitulacija Jugoslavije u aprilu 1941. godine

Nedjelja, 13. juni

Negdje oko 16 sati i posljednji autobus sa srpskim vojnicima napustio je selo. Ne znamo šta se dogodilo, a mnogi nisu ni svjesni šta će biti dalje. Sve sama nagađanja, čuđenje. Od danas, mada u selo još nisu ušle međunarodne snage, počinje protektorat nad Kosovom. Neki ovaj dan doživljavaju kao tragediju, dok drugi kao početak novog života. Ja samo znam da više ništa neće biti kao prije. Rat je, konačno, prestao, a neizvjesnost i dalje kopka sve nas. Na rat smo se brzo navikli, za mir nam treba mnogo više vremena. A vrijeme, smireni sudija, pokazaće šta se sve dogodilo.

Nakon povlačenju srpskih snaga sa Kosova, put prema Prizrenu je bio gotovo blokiran od izbjeglica iz Opolja koji su se vraćali iz Albanije. Tek krajem juna Faruk je odlučio da ode do V. i obiđe imovinu koja mu je tamo ostala.

Bio je iznenađen onim što je vidio. Grad je još mirisao na paljevinu, mnoge kuće do temelja porušene. Sve tri gradske džamije srušene, a ona glavna, u centru varoši, porušena do temelja. Na mjestu gdje je bila džamija stara više od tri stoljeća nije ostalo ni kamena. Tu je Faruk plakao kao dijete,

jer je toliko puta u njoj klanjao namaz. I Farukov rahmetli babo je klanjao u njoj i bio je veliki dobrotvor i poštovan od džemata ove džamije.

Stara kuća mu je bila sačuvana, dok je lokal u centru grada bio demoliran i iz njega su lopovi odnijeli sve vrijedne stvari. I iz kuće je sve pokradeno. Ostali su samo zidovi. A krali su svi. U početku su najvrednije stvari uzeli Srbi, kasnije su sitnije stvari odnosili Cigani, da bi na kraju, u opštem haosu, i Albanci pokupili ono što je preostalo. Lopovi nemaju naciju, jer oni ne odvajaju haram od halala.

Prvi komšija, Albanac, kome je kuća bila zapaljena i koji je stanovao u sobama bez tavana, zamolio ga je da prvu noć prespava kod njega bojeći se da mu se nešto loše ne dogodi. Komšija je govorio da su u grad stigli neki nepoznati ljudi koji ulaze u napuštene kuće i otimaju lokale. Faruk nije mogao vjerovati da se i njemu može nešto loše dogoditi, jer je svih proteklih godina dijelio sudbinu svojih susjeda.

Sutradan je odlučio da zastakli izloge na radnji. Otišao je kod staklara sa kojim se družio od najranije mladosti. Ovaj mu je rekao da ima puno posla, ali će učiniti sve da u toku dana završi zastakljivanje.

Predveče, dok se spremao da ode kod komšije na spavanje, u radnju je ušla grupa mladih nepoznatih ljudi u crnim košuljama i napala ga govoreći nešto što bi na naš jezik otprilike izgledalo:

- Stari, za vas ovdje nema mjesta.
- Zašto nema mjesta? upitao je Faruk.
- Tvoji su sinovi bili "obučeni".
- Moji sinovi, to nije istina. Moji su si-

novi uvijek znali šta rade. Ja sam djecu vaspitavao da budu dobri sa svima. Pitajte u gradu za moje sinove. Svi ih znaju. Pitajte naše komšije. Ne griješite dušu za moju djecu. Bog mi je svjedok da nisu bili 'obučeni'."

Ljudi u crnim košuljama ga nisu ni slušali, samo su su mu, kad je završio, rekli "da bi vidio Boga da je mlađi", a ovako mora još noćas da napusti grad.

Sve je mogao očekivati, ali ne i to da za njega nema mjesta u gradu u kojem je proveo čitav život i u kojem je uložio sav imetak.

Sutradan se vratio u Goru i djeci rekao da nije sve onako kako je zamišljao. Predložio im je da prodaju sve u V. i da sreću i nafaku potraže negdje na drugom mjestu. "Svijet je veliki i čovjek treba da traži sreću tamo gdje je spokojan", govorio je djeci.

Jedan Farukov sin je otišao u Italiju i zaposlio se na građevini, dok je drugi ostao kod kuće i postao šumski radnik. I on sprema papire i čeka povoljan trenutak za odlazak.

Faruk živi od penzije i nikome više ne vjeruje. I nikoga ne okrivljuje. Često govori da nas u životu Alah stavlja na iskušenje da vidi koliko smo strpljivi. I još govori da je nafaka varljiva stvar a nekad dođe i do njenog zastoja. “Ovoga puta je red došao na moju familiju”, smireno zaključuje Faruk.

Alija Džogović : *Priče iz Gore*

Sadik Idrizi Alabak, pjesnik i publicista iz šarplaninskog sela Kruševo, nedaleko od Dragaša, u Gori, već se afirmisao kao stvaralac osobitog književnog dara, naučnih afiniteta i motivacije da svoj lijepi gorski zavičaj predstavi čitalačkoj i književnoj javnosti u pravom svijetlu: njegovu istorijsku sudbinu – “sudbu čeloveka”, kako bi rekao Šolohov, zatim njegov bajkoviti i impresivni multikulturni sadržaj u kojem je zgusnuta mnogovjekovna egzistencija – gdje se radost i tuga miješaju u jedan božanski napitak (bez kojeg se ne mogu zamisliti ni Gora ni njeni ljudi); te njegov poetski govor sa čudastvenom polifonijom i semiotikom. Meni se, u kontaktu sa ljudima Gore, uvijek činilo da oni ne govore uobičajenom retorikom i govornom komunikacijom, već da pjevaju među sobom. I sada tvrdim, da oni svoj govor *zbore*, da mu daju osobitu tonsku boju, melodiju i ritam, koji se sadrži i u onoj ekspiratoričnoj prozodemi – te u njegovom sintagmatskom muzičkom karakteru. Sve je, dakle, u ovom govoru: i rečenica, i gnom, i stih, i kontekst. Sve to može biti sadržano samo u jednoj riječi. Svaka riječ je, ovdje, priča (bajkovita i istorična), a u njoj je otisak života i smrti, otisak prirode, pečalbe, tuge i derta. I samo jedna riječ može biti stih, strofa, pjesma.

Ovim semantemama, iz bogatog dijalekatskog sistema Gore, Sadik Idrizi je izgradio svoju poetiku – svoj osobeni stilski manir, nalazeći ga u sopstvenom govoru, u govoru svoje nane i svojih Goranaca u skrovitim selima između visokih šarskih visova. Transformišući leksiku ove dijalekatske oblasti u standarde bosanskog jezika, Sadik Idrizi je pokazao koliko su ove jezičke norme bliske po svojim lingvističkim sadržajima, poetskoj fleksiji i poetskoj funkciji u umjetnosti kojoj je riječ kreativna materija, kulturna tradicija i nacionalni (bošnjački) identitet od ijekavskih i ikavskih izoglosa, na zapadu BiH, do ekavskih i poluglasničkih refleksa Šare – i istočnije od nje.

Pjesnik Sadik Idrizi objavio je do sada nekoliko knjiga stihova, kao i veći broj naučno – publicističkih tekstova. Sada se, što se i očekivalo, javio i sa knjigom priča, goranskih priča – priča o Gori i Gorancima sa obe strane “Berlinskog zida”. Knjiga ima podnaslov “Granica – zid”, što asocijativno potvrđuje onaj razmak u istoriji, životu i duši jednoga naroda – Bošnjaka cijele Gore: ove “ovamo” i one “onamo”, ove između Koritnika i Ljubotena i one galaičko – ljumanske. A jedno su stablo, jedna pjesma, jedna sudbina, jedan govor. Samo ih dijele potoci što teku niz resteličke šume, južno od Kruševa i kroz selo Orćušu, te pored sela Borje i Zapod. Berlinskim zidom su podijeljeni na dva tamna vilajeta, a sve im je drugo isto : i riječ i tepeluci tereta na glavi, i duša pečalbarska, i snovi o boljem životu, i one usmene prikaške, i pjesme (kojima se preko granice-zida dogovaraju i raspituju ko je umro a ko se rodio, ili oženio, ili koga su aramije ubile, ili vlasti odvele u neki logor i zindan). Odvojeni su im i novi mezari, a oni stari su već dobro travom ili šumom obrasli, i oni najstariji – s bogumilskim predznakom, ovdje-ondje se tek raspoznaju, jer je hrišćanska nemanjička inkvizicija zatrpavala lažnom politikom i lažnim porijeklom – po načertanijevske asimilatorske logici. Ali, eto, ostaše dobri Bošnjani – dobri ljudi Goranci i Goranke. Još i danas uspravno stoje stećci njihovih bogumilskih pradjedova, čija su imena prepoznatljiva i u prvim turskim popisima obavljenim poslije kosovskog boja – koji je bio prelom u životu i kulturi balkanskih naroda, pa i Goranaca, jer su pretekli živi poslije nemanjičkih progona bogumila i “urezivanja njihovih jezika” . Zato su preci Goranaca i Župljana, i drugih u kosovskom

vilajetu u Islamu našli svoju slobodu i ljudsku egzistenciju – i, s pravomo može reći, bili prethodnica i prvi muslimani, prvi dobri Bošnjani u balkanskim arealima. Preporodu i afirmaciji dobrih Bošnjana, od bana Kulina ovamo, po Bosni i Hercegovini, Sandžaku, Kosovu... davali su nacionalnu boju i karakter i preci Goranaca i Župljana, kao i oni s druge strane Šare – na predjelima Urviča, Jelovjana, Radike, što je potvrđeno njihovom zajedničkom tradicijom, imenoslovom, radnom i porodičnom kulturom, folklorom, pjevanjem i pripovjedanjem o istim ličnostima i temama.

Pjesnik Sadik Idriži krenuo je od iste životne slojevitosti, od istih tema o ljudskoj sudbini utkanoj u svaku leksemu, narodnu pjesmu i narodnu priču, u svaku šaru lijepe goranske nošnje, u svaki ornament na ćilimima, pa čak i na čarapama.

Uspostavljajući svoju sopstvenu stilistiku (stilsku normu) Sadik je primijenio stilski model narodnog govora i usmenog stvaralaštva svojeg zavičaja – i time stvorio originalni umjetnički govor i stilski manir.

II

Sadikova knjiga sadrži dvanaest prozih tekstova. Sa aspekta teorije književnosti ovi tekstovi se mogu staviti pod odrednicu *kratka umjetnička priča*, sažeta realistička proza koja u osnovi ima neki stvarni događaj, transformisan i u usmenu narodnu formu – najčešće pjesmu, prozno predanje, šalu, gnomu, ali i u istorijsko pamćenje. Pisac je vješto birao teme iz korpusa narodnog folklor, one najakutnije i najekspozitivnije u životu naroda Gore s obe strane “zida”, formulišući oko ovih tematskih sadržaja prozno pričanje po modelu goranskih prikaški – strogo realistički, ali vrlo često i novelističkim žanrom i lirskom stilogenošću, gdje se u bogatstvu motiva i lirskog sentimenta dominantno ekspozitiviraju motivi muhadžirluka i pečalbe. Naravno, u ovoj složenoj tematici zastupljeni su oni poznati motivi koji su skoro postali *stalni motivi* i atributi svakodnevnog života Goranaca, atributi njihove sudbine, svakodnevni sociokulturni i egzistencijalni folklor. U diskursu ove kompaktne motivistike su težak rad u egzotici Šar-planine i u tuđini (na pečalbi), skoro naslijeđeno biološko breme tuge i lamenta na neizvjesnošću i nepoznanicama budućnosti, znak jednakosti između rođenja i smrti, istorije kao zatamnjeni vilajet, vječita borba sa silama prirode i nasiljem onih koji nose zlo u jeziku i ognju, zatim ona velika usmena knjiga zvana pjesma, igra i zvuci goča i zurle pomiješani sa planinskim cvijećem i čemerom, te ona feniks-ptica koja se, kada selo opusti, ponovo vine iz pepela nekog starog ognjišta i selo opet živne.

Pisac je ovim pričama apostrofirao i one stare goranske (pagansko – bogumilske) kultove kao što su cijena snage (Karcula), uzvišenost ljubavi (Jusuf i Džemilja), plemenitost i božanski lik majke (Javori), kult umrlih, “našinski” govor, kult pjesme i igre, kult cvijeća, i drugih bilja, kult proljeća i sunca, kult ognjišta i kuće – pa i onog *trupca* što ga je amidža Hilmo dokotrljao otuda “iza linije” (Amidža Hilmo)...

Meni se čini da se život nigdje nije tako nagomilao, slojevito i veličanstveno, kao ovdje, na Šar- planini. i opet mi se čini da je ova planina nikla iz ljudske patnje i prometejske snage, da je tako visoko narasla i da danas biva sve viša taložeći život na život plemenitih gorštaka.

Tako je Šara postala ogromni stećak – najveća ploča-nišan sa onom humkom na mjestu Javori. Tako postaju visoke planine – od energije zvane čovjek.

Čovječnost i humanizam su osnovne filozofske aksiome, odnosno mudrosti, u životu ovih ljudi, a piac je, možda intuitivno, literarno aktuelizovao baš ove ljudske vrijednosti – gotovo u svakoj ličnosti. A spektar tih vrijednosti je širok, razložen na konstituante karakterologije gorštaka, muhadžira, putnika, žena koje čuvaju dom i slažu one “kopice” na njivicama, te onih *dejki* čija je ljubav jača i od smrti, koje svoju ljubav čute i nose sa sobom u vječnost, kao Džemilja u narodnoj pjesmi “Jusuf i Džemilja” i istoimenoj drami Hamida Isljami, te u istoimenoj priči Sadika Idrizi. Uočljivo je da su ova pjesma i ova tema u Gori osobito popularne. Pjesma se pjeva sa osobitim žarom, o Jusufu i Džemilji se pripovijeda, pa je ova ljubavna storija već prešla u legendu – u usmeno predanje po modelu epske formule koju vjekovima neguju goranski aedi i rapsodi. Zato, zbog svoje ljepote i epsko-lirske sadržine, ova povijest postala je privlačna i za pisce u Gori, ali i elemenat goranskog kulturnog i duhovnog identiteta.

III

Predanje o Jusufu i Džemilji, u Gori jedna od najomiljenijih tema, inicirala je i pisce iz ovih krajeva da u različitim poetskim oblicima afirmišu uzvišenu ljubav, kao najveći čin u životu dvoje zaljubljenih. To je onaj vječiti baladični sociomotiv kao u pjesmi Omer i Merima i Šekspirovoj tragediji Romeo i Julija. Sadik Idrizi je ovoj istoričnoj goranskoj temi prišao analitički - naučno-pripovjedački, ali u osnovi pjesnički i s osobitim pijetetom prema moralnim vrijednostima Džemilje i Jusufa. Po ovom predanju oboje su iz sela Kruševo. Tradicionalnim (ukorijenjenim) sukobom, i ova ljubav nije ostvarena. Džemilja je “ispraćena” na Šišteečko grobište, a Jusuf se izgubio negdje u Anadolji, da bi u starosti zadnji put, daleko od zavičaja, čuo zvuk čobanskog kavala i njegov dirljivi melos, sročeni u Gori na događaj o njegovoj i Džmiljinoj ljubavi.

”Persijski ćilim” je socijalno-realistička priča o Idrizu iz Kruševa i Muratu iz Rapče, ali i o svakom drugom Gorancu, jer je ovdje – na Šari život uvijek isti: ljudi se rađaju sa skoro istovjetnim sudbinama. Mezarište na Mavri je njihova matična knjiga – epopeja, odnosno njihova velika “Egipatska knjiga mrtvih” (rečeno po modelu komparativne metafore).

Pripovijest “Senka” je novelističkog žanra, lirsko-epska priča o sestri i braći – tipična za muhadžirsku sredinu Goranaca.

“Cijela je naša prošlost takva”, madžirska, u legendama i fragmentima, reći će pisac u priči o pelivanu Karculi (“Pelivan Karcula”) - o snazi koja je simbol ljudske fizičke i duhovne snage svakog Goranca, a borba i pobjeda osobiti ideal i kult u ovoj sociosredini. Likovi su dio ambijenta, slika čiste prirode – samostalne i autentične. I kada se posumnja da je čovjek ovdje “drvo bez korijena”, po onoj prastaraj mitskoj temi, onda iz novog korijena se reinkarnira novo stablo, kao oni javori u Restelici. Tu je Begzadin grob – mezar Velike Majke, slične onoj Šahi iz Šahovića, i onim majkama iz Srebrenice. Priče su poznate, i njihova istorija. Pjesnici im napisahu pjesme, poeme, napisahu mevlude... lijepu priču o Begzadinovoj tragici i uzvišenom dostojanstvu napisao Sadik Idrizi. Njen moralni i herojski čin ravan je onom koji nam je Sofokle ispričao o Antigoni. Lik majke Begzade građen je od epskih elemenata Antigone, Andromahe, i one Majke

Sparćanke koja je svoju moralnu veličinu učinila vječnom sintagmom “s njim ili na njemu”. Dakle, Homer na visokom Skardusu, u Gori, ne prestaje da pjeva i pripovjeda.

“Jetim” je još jedna priča o madžirluku – onom od Stratorja do Crnog mora. Husein Rogač, madžir-jetim, reći će : “Najteže je odvojiti se od mrtvih, ostaviti mezarje pored puta” i “Muhadžiri dva puta umiru”. A zatim se pita : ”Za kojeg sam sultana ostao jetim?”.

Takve su priče o Gorancima . dirljive, tužne, mučne. Kao ona o Sulejmanu Toru (“Šamar”) koji nije mogao da otrpi šamar, niti da ga napasniku vrati – onom žandarmu pijanduri Saviću koji je “šutirao svakog koga bi sreo sa bijelom ravnom kapom na glavi.” Toro je jednostavno otišao iz zavičaja – u madžir.

“Granica” je priča o “zidu” prije Berlinskog zida. I ovdje, na Šari, preskakalo se preko nevidljivog i opasnog zida, grabile se lijepe *dejke* i odvodile u Nevidbog. “Našu su tetku grabili” , kaže jedna ličnost. Grabili su sve što se može ponijeti i potjerati. Ipak, ostalo je ognjište – sa kultovima o kući, vatri, pa čak i o *trupcu* na kojem se krute drva (priča “Amidža Hilmo”). Hilmo će svojoj ženi saopštiti lijepu radost : “Ovakav trup za drva nismo imali nikad”. Zaista, čovježno, moralno, impresivno. Svakako će i ovo biti kult drveta, kult kuće. Konj i drvo se u ovoj sredini osobito cijene – jer čine život.

“Nišan-ploča” je, po literarnom pristupu temi, analogna priči “Jusuf i Džmilja”, mada se po fabuli razlikuju. Pisac je i ovom prilikom primjenio naučno-književnu stilsku praksu. Tema je predanje i istoričnost o gradnji džamije u selu Mlike kod Dragaša, o kojoj je i sam Sadik napisao pjesmu sa lijepim tih-naslovom “Božanska jazija”. Nažalost, i pored ljepote i duhovnog značaja ove džamije, Mlike su tužno selo, sa još nekoliko starijih žitelja. Pjesnikov lament nad “lutanjem i tumananjem našeg naroda” je opravdan.

“Nišan-ploča” i tih “Božanska jazija” idu u red lijepe literature koja se stvara u Gori na bosanskom jeziku i na njegovoj dijalekatskoj komponenti – na našinskom govoru.

Sadikove priče o Gori i Gorancima su dobro štivo za obradu u nastavi jezika i književnosti u školama na svim nivoima. Preporučujemo ih i čitaocima – osobito onima čiji su afiniteti i interesovanja usmjereni ka estetskim vrijednostima književnog djela.

Katalogimi në publikim – (CIP)
Biblioteka Kombëtare dhe Universitare e Kosovës

821.163.4-32 (496.51)

ALJABAK, Sadik Idrizi

Gora daleka i sama / Sadik Idrizi Aljabak.-
[Prizren : Alem], 2004 (Dragaš : “Goragraf“).-
89str.; 21 cm

Sadik Idrizi Aljabak : fq. 89

ISBN 9951-8518-3-5

*Štampanje ove knjige su pomogli **Suzana i Tefidin Kuljići** koji trenutno žive u Cirihu. Autor knjige im se najsrdačnije zahvaljuje i moli Alaha dž.š. da ih nagradi onako kako samo On nagrađuje za dobra djela.*

SADIK IDRIZI ALJABAK

Rođen je 1954. godine u Kruševu kod Dragaša.

U Skoplju je završio Filološki fakultet (Grupa za jezik i književnost).

Profesor je na Edukativnom fakultetu u Prizrenu.

Bavi se naučnim i publicističkim radom. Prevodi sa albanskog, makedonskog i engleskog jezika.

Poslanik je u Kosovskom Parlamentu.

Pjesme su mu prevedene na turski, albanski i romski jezik.

Objavio je knjige pjesama : *Muhadžirluk* (1997.) i *Išareti* (2002.)